O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O`RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

Pedagogika fakulteti

Boshlang`ich ta'lim asoslar kafedrasi

HAYDAROVA MALIKA

4-SINFLARDA KASB TANLASHGA O`RGATISHDA INTEGRATSION YONDASHUV

Mutaxassislik: 5A111701-magistr akademik darajasini olish uchun yozilgan

DISSERTATSIYA

Buxoro - 2014

M U N D A R I J A

KIRSH.

I-bob. **BOSHLANG`ICH TA'LIMDA KASB TANLASHGA O`RGATISHDA INTEGRASION YONDASHUVNING NAZARIY ASOSLARI.**

1.1. Boshlang`ich ta'limda kasbga tanlashga o`rgatishda integrasion yondashuv dolzarb pedagogik muammo sifatida.

1.2. Kasbga o`rgatish borasidagi tarixiy tajrbalar.

1.3. Boshlang`ich ta'limda kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondashuvning maqsad va vazifalar.

I bob bo`yicha xulosalar.

II-BOB. 4-sinflarda kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondashuv jarayoni va pedagogik imkoniyatlar ……….

2.1. 4-sinflarda kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondashuv jarayonining mazmuni ……………………………

2.2. 4-sinf o`quvchilarga kasblar haqida ma'lumot bersh va ular bilan olib borladigan individual ishlar

2.3. 4-sinflarda kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondashuvning shakl, usul va metodlar

III-BOB. KASB TANLASHGA O`RGATISHDA INTEGRASION YONDOSHUVGA OID TAJRBA-SINOV ISHLAR.

3.1.Kasbga o`rgatishda o`quvchi shaxsiga individual yondoshish metodikasi

3.2.Kasbga o`rgatish yuzasidan amalga oshirladigan tajriba-sinov ishlar va ularning xususiyatlari, natijalari

UMUMIY XULOSALAR…………………………

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI……………

KIRSH

Mavzuning dozarbligi: Mamlakatimizda amalga oshirlayotgan ta’lim islohoti “Ta’lim to`g`rsida”gi Qonun va “Kadrlar tayyorlash Milliy dastur”da o`z ifodasini topgan. YUrtimiz taraqqiyotiga xizmat qiladigan mustaqil fikrlovchi, barkamol, mustahkam intellektual salohiyatga ega yoshlarni tarbiyalash ta’lim muassasalarmiz oldida turgan muhim vazifalardan birdir. Shuningdek, ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning zamonaviy bosqichi o`quvchi shaxsi shakllanishida erkinlikni ta’minlashning yangi qirralar ochib berlayotganligi bilan tavsiflanadi. Buni “Har bir shaxs mehnat qilish, erkin kasb tanlash va qonunda ko`rsatilgan tartibda ishsizlikdan himoyalanish huquqiga ega” ekanligi O`zbekiston Respublikasi Konstitusiyasining IX bob 37-moddasida alohida qayd etilganligida ham ko`rsh mumkin.

Prezidentimiz I.A.Karimov ta’lim, zamonaviy ta’lim tarbiya yo`nalishini isloh qilish masalasida: “Zamonaviy ta’lim tarbiya tizimini isloh qilish, zamon talablarga mos kadrlar tayyorlash ishini yo`lga qo`yish faoliyatimizni bosh yo`nalishi bo`lmog`i darkor” deb ta’kidlab o`tadi.

Shu munosabat bilan maktab pedagogika jamoalarning roli faqat o`quvchilarni o`qitishda va tarbiyalashdagina emas, balki maktab o`quvchilar ma’lumotining zarur qismi hisoblangan kasb-hunar egallash ishlarni to`g`r tashkil qilish uchun ularda ta’limning ilk bosqichlardayoq kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirb borsh juda muhimdir.

Shu yo`nalishdagi ilmiy ishlarni tadqiq qilish natijalar asosida mavzuning dolzarbligini qo`yidagicha belgilaymiz:

- umumiy o`rta ta’lim maktab o`quvchilarning kasb-hunarga

yo`naltirsh ishlarni to`g`r tashkil qilish, dastlab boshlang`ich sinf o`quvchilarda kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirshdan boshlash zaruratini yuzaga keltiradi;

- boshlang`ich sinf o`quv predmetlar kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirsh imkoniyatlarga ega-yu, ammo ularni bundan keyin mazkur jarayonni amalga oshirsh maqsadida ochib berlishi va tahlil qilinishi talab etiladi;

- agar boshlang`ich sinflarda kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirshning asosiy vazifalar o`quvchilarni mehnatning turli ko`rnishlar, kasb-hunar turlari haqidagi ilk tasavvurlarni rivojlantirsh, ota-onalar va boshqa oila a'zolar kasblar haqidagi ma'lumotlarga qiziqishlarni faollashtirsh , umuman, kasb-hunar bilan tanishtirsh bo`lsa, u holda o`rta va yuqor sinflarda bu vazifalar murakkablashadi. Bu holat darsliklarda mavjud bo`lmagan kasb-hunarga oid axborotlarning taqchilligi bilan bog`liq bo`lib qoladi;

- o`quvchilarda kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirshning samaradorligi umumiy o`rta ta'lim maktablarda tegishli axborot (kasblar ma'lumotnomalar, kasbga yo`naltirlgan mazmunli darsliklar), o`qituvchilar uchun metodik qo`llanmalar, tavsiyalar, boshlang`ich sinf o`quvchilarda kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirsh bo`yicha maqsadli dasturlar taqchilligi sababli ularni ishlab chiqish va amaliyotga jory qilish kerak bo`ladi.

Biroq, yuqordagi amalga oshirlgan tadqiqotlarda o`quvchilarning kasb tanlashi jarayonida amaliy va nazary yo`naltirlgan bilimlarning nisbati, bu bilimlarning darsdan tashqar mashg`ulotlar jarayonida namoyon bo`lishi va rivojlanishi alohida muammo sifatida qaralgan, boshlang`ich sinf o`quvchilarda kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirsh alohida tadqiqot muamosi sifatida o`rganilmagan. SHu sababli amalga oshirlgan tadqiqotlarda umumiy o`rta ta'lim jarayonida o`quvchilarni kasbiy tayyorgarligini ilmiy asoslash muammosi o`z echimini etarli darajada topmaganligini e'tiborga olib, biz tadqiqotimiz mavzusini «4-sinflarda kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondashuv» deb nomladik.

Muammoning muhimligi, yoshlarni kasb tanlashga o`rgatishga oid bir qancha amaliy masalalarni shoshilinch ravishda hal qilishning zarurligi hozirgi vaqtda ko`plab mutaxassislar: pedagoglar, psixologlar, vrachlar, iqtisodchilar, sosiologlar va g`oyat xilma-xil sohalarda ishlovchi amaliyotchi xodimlarning e'tiborni o`ziga jalb etdi. Bu borada ko`plab mutaxassislarning ishtirok etishi va ish olib borshi muammoni to`g`r va komleks tarzda hal etish uchun zamin va sharoitlar yaratib beradi, albatta.

**Mavzuning o`rganilganlik darajasi:** mazkur muammoning echimiga oid qimmatli fikr-mulohazalar Al Xorazmiy, al Farg`oniy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Xoja Ahmad Yassaviy, Bahouddin Naqshbandiy, Alisher Navoiy, Zahirddin Muhammad Bobur kabi ko`plab donishmand-mutafakkirlarning asarlarda ham o`z ifodasini topgan.

Ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogika nazaryasidan foydalanish, mazkur nazarya mohiyati, tamoyillar, ta'lim jarayonini loyihalashtirsh, ta'lim maqsadlarni belgilash va maqsadning natijalanganligini o`rganish, pedagogika tarxi V.P.Bespalьko, M.Ochilov, N.Saidaxmedov, N.Azizxo`jaevalar, R.A.Zunnunov, J.Hasanboevlar tomonidan ochib berlgan. Pedagogika nazaryasi va amaliyotida mehnat va kasb-hunar tanlashga yo`naltirsh ishlarning o`zaro uzviyligi masalalar R.X.Djuraev, X.F.Rashidov, O`.K.Tolipov, P.T.Magzumov, A.V.Soy, SH.T.Ergashev, A.F.Antonov, O.A.Volkova, K.Davlatov, S.Umarov, E.YU.Pryajnikovalar tomonidan chuqur o`rganilgan bo`lsa, boshlang`ich sinf ta'lim-tarbiya jarayonida R.Mavlonova, M.Haydarov, S.Musaeva, A.Rahmatullaev, A.Teshaboev, E.Xolmirzaev, H.Sanaqulovlarning kichik maktab yoshidagi o`quvchilarda mehnat turlarga bo`lgan qiziqish va mehnatsevarlik an'analarni shakllantirsh, X.J.Xudoyqulov boshlang`ich sinf o`quvchilarda iqtisodiy tushunchalarni shakllantirshga oid ilmiy ishlarda o`quvchilarni kasb-hunar haqida dastlabki axborotlar bilan ta'mishlash muammolar o`rganilgan. YUqorda sanab o`tilgan tadqiqotchilarning ishlarda asosan

dars jarayoni nazarda tutilgan bo`lsa, darsdan tashqar mashg`ulotlar jarayonida kasb-hunarga yo`naltirsh P.Q.Xolmatovning ilmiy ishlarda kuzatiladi. Tadqiqot muammosiga yaqin bo`lgan mavzular pedagogik amaliyotda kasbga yo`naltirsh, kichik, o`rta va yuqor maktab yoshidagi o`quvchilarni tashxislash xususiyatlarni ifodalovchi ayrm mutaxassislarning maqola va metodik qo`llanmalar bilan ham tanishib chiqildi.

Biroq, «4-sinflarda kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondashuv» muammosi maxsus tadqiqot ob'ekti bo`lgan emas.

SHuning uchun ham menga o`z magistrlik ilmiy tadqiqot ishimning mavzusini "4-sinflarda kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondoshuv " deb nomlashga asos bo`ldi.

Tadqiqot maqsadi: 4-sinflarda kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondoshuv asosida tashkil etishning tashkiliy shakllar va metodlarni asoslab bershdan iborat.

Tadqiqotning ob'ekti: 4-sinflarda kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondoshuvni tadbiq etishni tashkil etish jarayoni.

Tadqiqotning predmeti: 4-sinflarda kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondoshuvni tadbiq etishni tashkil etish shakl va metodlar.

Tadqiqodning ilmiy farazi: 4-sinflarda kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondoshuvni samarali tashkil etish mumkin, agarda:

Agar:

- 4-sinf o`quvchilarni kasb tanlashga o`rgatishda tarxiy tajrbalar, xalqning boy ma'naviy merosi, ularning qiziqishlar hamda ijtimoiy buyurtma talablar, integrasion yondashuv asosida shakllantirshga yo`naltirlgan maqsadga muvofiq pedagogik jarayon tashkil etilsa;
- bu jarayonda o`quvchilarda integrasion yondashuv asosida kasb tanlashga o`rgatishning pedagogik –psixologik imkoniyatlardan unumli foydalanilsa;

-o`quvchilarda kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondashuv jarayonining mazmuni, maqbul shakl va vositalar, usul va metodlardan unumli foydalanilsa, o`quvchilarni , yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqor malakali mutaxassis bo`lib etishish jarayoni samarali kechadi.

Tadqiqot vazifalar: tadqiqot predmeti va farazlarga muvofiq tadqiqot vazifalar etib quyidagilar belgilandi:

4-sinflarda kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondashuv dolzarb pedagogik muammo ekanligini nazary, tarxiy hamda ilmiy jihatdan asoslash.

Kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondashuvning maqsad va vazifalarni belgilab bersh.

Kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondashuv jarayonining mazmuni, shakl va metodlar va ularning samaradorlik darajasini aniqlash.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi. Mavzuga pedagogik-psixologik adabiyotlarni o`rganish va umumlashtirsh, pedagogik kuzatuv, suhbat, so`rovnoma, test, pedagogik tajrba sinov ishlar, matematik tahlil.

Tadqiqot ishlar uch bosqichda amalga oshirildi.

Birnchi bosqichda tadqiqot mavzusi bo`yicha tegishli adabiyotlar tahlil qilindi, muammoning nazary va amaliy jihatlar o`rganildi.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalar, ilmiy farazi aniqlandi.

Ikkinchi bosqich. Tajrba sinov ishlar umumiy o`rta ta'lim maktablarning mehnat ta'limi darslarda 4-sinflarda kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondoshuvni o`quvchilar bilan olib borldi va bilim, ko`nikma va malakalarni shakllantirshga qaratilgan shakllantiruvchi pedagogik tajrba ishlar yo`lga qo`yildi. Tajrba mashg`ulotlarning mazmuni, shakllar va metodlar ishlab chiqildi, amaliy tajrba ishlar tashkil etildi.

Uchinchi bosqichda umumiy o`rta ta'lim maktablarning 4-sinflarda kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondoshuvni o`quvchilarda bilim,

ko`nikma va malakalarni shakllantirshning nazary hamda uslubiy jihatlar ilmiy asoslandi, shakllantiruvchi tajrba sinov-ishlarning natijalar matematik usulda qayta ishlandi. Ilmiy tadqiqot ishi yakunlandi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi:

- umumiy o`rta ta'lim maktablarning 4-sinflarda kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondoshuv asosida tashkil etishning tashkiliy shakllar va metodlar muommosining amaldagi holati aniqlandi.

- 4-sinflarda kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondoshuv asosida tashkil etishning tashkiliy shakllar, metodlar xususiyatlar va mezonlar aniqlandi;

- umumiy o`rta ta'lim maktablarning 4-sinflarda kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondoshuv asosida tashkil etishning tashkiliy shakllar va metodlar mazmuni, tizimi, usul va vositalardan amaliyotda foydalanishning samarali uslubiyoti ishlab chiqildi;

Tadqiqotning nazariy va amaliy ahamiyati. Tadqiqot jarayonida ishlab chiqilgan materallardan umumiy o`rta ta'lim maktablarning 4-sinflarda kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondoshuv asosida tashkil etishning tashkiliy shakllar va metodlarni ta'lim jarayoniga qo`llashga oid metodik tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tadqiqot jarayonida ishlab chiqilgan materallardan umumiy o`rta ta'lim maktablarning 4-sinflarda kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondoshuvda o`quvchilar bilim, ko`nikma va malakalarni shakllantirshda innovasion texnologiyalar vositasini ta'lim tizimiga qo`llash mumkin.

Ilmiy tadqiqot natijalarning ishonchliligi va asoslanganligi. Tadqiqot materallarning maqsadi, vazifasi ob'ekt va predmetga monandligi, ta'kidlovchi va shakllantiruvchi tajrba guruhlarga jalb etilgan o`quvchilar soni va sifati jihatidan yig`ilgan materalning hajmiga aynan mosligi va etarliligi;

Nazariy fikrlarning amaliy natijalar bilan qiyosiy mosligi;

Chop etilgan ilmiy maqolalar va turli anjumanlardagi chiqishlar orqali amaliyotga tadbiq etilganligi umumiy o`rta ta'lim maktablarning pedagog yig`ilishlarda muhokamadan o`tkanligi;

Dissertasiya ishining ilmiy – tadqiqot ishlar rejalar bilan bog`liqligi: Dissertasiya ishi "Yosh avlodni tarxiy, milliy va umuminsoniy qadryatlar asosida munosib tarbiyalash, ta'lim – tarbiya tizimini rivojlantirsh, uzluksiz ta'lim tizimida yuqor malakali, shuningdek boshqaruv kadrlar tayyorlashni takomillashtirsh" va kasb tanlashga o`rgatish bo`yicha ustuvor yo`nalish doirasida bajarlmoqda.

Dissertasiya __ bet hajmda yortilgan kirsh, uch bob va xulosa qismidan, __ nomdagi foydalanilgan va o`rganilgan adabiyotlar ro`yxatidan iborat.

I-bob. BOSHLANG`ICH TA'LIMDA KASB TANLASHGA O`RGATISHDA INTEGRASION YONDASHUVNING NAZARY ASOSLAR

1.1. Boshlang`ich ta'limda kasbga tanlashga o`rgatishda integrasion yondashuv dolzarb pedagogik muammo sifatida

SHaxs taraqqiyoti uning malakali mutaxassis bo`lib, ijtimoiy hayotga moslashuvi bir qator pedagogik qonuniyatlar asosida amalga oshadi. Jamiyat hayotining barcha sohalarda, uning asosiy sub'ekti bo`lgan insonni ham taraqqiyotning asosiy omili-ong tafakkur, aql-zakovot va umummehnat ko`nikmalar etaklaydi. SHuni alohida ta'kidlash joizki, jamiyat taraqqiyoti inson mehnatiga bog`liq. Mehnat tufayli taraqqiyot vujudga keladi va davom etadi. Inson mehnati esa ong, aql-zakovat mahsulidir. Bunday ongli, aqliy va jismoniy mehnat ko`nikmalar ta'lim–tarbiya jarayonida shakllantirladi. Demak, ta'lim-tarbiya jarayonida o`quvchilar jamiyat va insoniyat hayotini rivojlantirshga xizmat qiladigan kasbiy ko`nikmalarni egallashga yo`naltirladilar. Kasbga o`rgatish, mehnat ta'lim-tarbiyasi haqidagi qarashlar, nazary fikrlar o`zining turlicha talqinlarga egadir.

Kasbga o`rgatish, mehnat ta'lim-tarbiyasi nima? U qanday pedagogik tizimni tashkil etadi? O`quvchi va uni kasbiy ko`nikmalarni egallashga yo`naltirsh jarayonining o`ziga xos xususiyatlar haqidagi savollarga pedagogika fanida javob izlash ehtiyoji vujudga keldi. O`quvchining ongi, aql-zakovati o`sishi, kengayishi bilan uning kasblar haqidagi tasavvurlar, tushunchalar ham o`zgarb, rivojlanib boradi. Barcha davrlarda jamiyat taraqqiyotida kasb o`rgatish, mehnat ta'lim-tarbiyasi asosiy o`rin egallab kelgan. Chunonchi, 20 asrning 20-30, 30-40 yillarda mehnat hamda umumpolitexnik ta'limiga alohida e'tibor qaratilgan, mehnat maktablar tashkil etilgan. Bugungi kunga kelib o`quvchilarda kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondashuv masalasi alohida dolzarblik

kasb etmoqda. Insoniyatning barcha muvaffaqiyatlar asosida malakali mutaxassis, kasbiy kompetentlilik ko`nikmalar yotadi.

XXI asr kasbiy kompetentsiya, umummehnat, texnologik ko`nikmalarni rivojlantirshni taqozo qiladigan davrdir. Chunki hozirgi zamonda jamiyatning o`z a'zolar oldiga qo`yayotgan yangi talabi asosida kasbiy kompetentsiya ko`nikmalarni shakllantirsh alohida ijtimoiy-pedagogik ahamiyat kasb etmoqda. Kasbiy kompentensiya ko`nikmalarni shakllantirshning yangi qirralar, jihatlarni ayniqsa, uning milliy va umuminsoniy, integrasion jihatlarni o`rganish, ta'lim jarayoniga tadbiq etish pedagogika fanining muhim vazifalardandir. Umuman olganda kasbiy kompetentsiya ko`nikmalarni shakllantirsh, o`quvchilarni kasb-hunarga o`rgatishda integrasion yondashuv jarayoni haqidagi turli xil fikrlar, qarashlar, nazaryalarga ijodiy yondashadigan bo`lsak, mehnat ta'lim-tarbiyasining jamiyat ijtimoiy taraqqiyoti bilan o`zaro chambarchas bog`liklikda rivojlanib borshi ustivor maqsadlardan birdir. Jamiyat hayotining taraqqiyoti bilan bog`liq tarzda mehnat ta'lim-tarbiyasi ham rivojlanib, yangicha ijtimoiy-pedagogik ahamiyat kasb etib borshi lozim. Ammo biz tadqiq qilishga intilayotgan kasbiy kompetentsiya ko`nikmalarni shakllantirsh va bunda integrasion yondashish orqali ershishi muammosi ijtimoiy pedagogikada alohida ahamiyat kasb etadi.

Respublikamiz mustaqillikka ershgan davrdan boshlab, yangi jamiyat barpo etilayotgan sharoitda, bu masalaga davr talabi, ruhi nuqtai nazardan yondashish ehtiyoji vujudga kelmoqda.

O`zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karmov takidlaganidek, "Iqtisodiy va siyosiy sohalardagi barcha islohotlarmizning pirovard maqsadi–yurtimizda yashayotgan barcha fukorolar uchun munosib xayot sharoitlarni tashkil qilib bershdan iborat. Aynan shuning uchun ham, ma'naviy jihatdan mukammal rivojlangan insonni tarbiyalash, ta'lim va maorfni yuksaltirsh, milliy uyg`onish g`oyasini ro`yobga chiqaradigan

yangi avlodni voyaga etkazish davlatimizning muhim vazifalardan bir bo`lib qoladi”.

Endilikda kasbga o`rgatishda integrasion yondashuv jarayonining ham nazary, ham amaliy masalalarni o`rganish nihoyatda zarurdir.

Mehnat ta’lim-tarbiyasining alohida ko`rnishlar, tiplar, shakllar qanchalik xilma-xil bo`lmasin, asosiy maqsad jamiyat hayotini rivojlantirshga qodir bo`lgan barkamol shaxsni shakllantirsh va ijtimoiy hayotga tayyorlashdan iboratdir. Mehnat ta’lim-tarbiyasi natijasi kishilik jamiyatining ravnaq topishi va boyishi, barqarorligining muhim omilidir.

Yuqorida ta’kidlanganidek, mehnat ta’lim-tarbiyasi jamiyat talablar bilan bog`liq tarzda o`zgarb, rivojlanib boruvchi ijtimoiy-pedagogik hodisadir. Aks holda jamiyat hayotida eng sara kadrlarga bo`lgan ehtiyoj qondirlmaydi. Ya’ni, jamiyatda ishlab chiqarsh va fan rivojini ta’minlovchi kuchlar etishmay qoladi. Mehnat ta’lim-tarbiyasiga alohida e’tibor qaratilgan mamlakatlarda rivojlanish jadallashadi. CHunki, bunday davlatlarda jamiyat, ishlab chiqarsh va fan-texnika sohalarni sara kadrlar bilan ta’minlash imkoniyati vujudga keladi.

SHaxs-davlat-jamiyat-ta’limning o`zaro uzviy aloqadorligi va yaxlitligi o`quv jarayonida o`quvchini qiziqishi va layoqatiga qarab kasb tanlashga o`rgatish ya’ni bunga integrasion yondashuv orqali ta’minlanadi. SHaxs-davlat-jamiyatning o`zaro muvozanati xam o`quvchilarda kasbiy kompetentsiya ko`nikmalarni shakllantirsh va uni ijtimoiy hayotga tayyorlash orqali vujudga keladi.

O`quvchida kasbiy kompetentsiya ko`nikmalarni shakllantirsh orqali uni ijtimoiy hayotga tayyorlash va bunga integrasion yondashuv asosida erishishning zamonaviy modelini ishlab chiqish zarur. Chunki, umumiy o`rta ta’lim maktablarda barcha o`quv fanlar o`quvchini mehnatning qadr-qimmatini anglash, mehnatsevar bo`lishga undaydi. Ularda muayyan kasb-hunarga hurmat uyg`otadi. Muayyan mehnat va kasb ko`nikmasiga ega

bo`lmasdan turb, shaxs jamiyat hayotini rivojlantirshga hissa qo`sha olmaydi.

Kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondashuv nima, degan haqli savol tug`iladi.

Shunday ekan, tadqiqot ishimizga doir ba'zi so`zlar mazmuniga to`xtalamiz: tushuncha so`ziga qisqacha shunday ta'rf bershimiz mumkin: atrof-muhitdagi hodisalar, predmetlarning muhim xususiyatlar, ular orasidagi aloqa munosabatlarni bilish. Kasb – kishining mehnat faoliyati, doimiy mashg`ulot tur; ish turni malakali bajarshga imkon beradigan bilim, mahorat, tajrbani talab etadi.

O`zbek tilining izohli lug`atida hunar so`zi qo`yidagicha izohlanadi: hunar - muayyan ko`nikma, mahorat talab qiladigan, tirkchilikning asosiy manbai hisoblanuvchi ish, mashg`ulot; kasb. Biror ishdagi mahorat, san'at; mohirlik, ustalik talab etuvchi ish, hatti-xarakat.

Boshlang`ich sinf o`quvchilarda kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirsh eng avvalo, o`quv fanlar asosida amalga oshirladi. O`quv predmetlarning ijodiy tahlili esa kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirsh texnologiyasini yaratishda asos bo`lib xizmat qiladi.

Integratsiya atama va uslubiy nuqtayi nazardan hodisa sifatida nima ekanligini ko'rib chiqaylik.

Integrasiya – 1) o`quv fanlarning o`zaro aloqadorligi; **2)** lotincha "integratio" so`zidan olingan bo`lib, qayta qursh, tiklash, to`ldirsh; "integr" -to`liq, butun, yaxlit degan ma'noni anglatadi. Integrasiya – bir-bir bilan organik birlashib ketish, bir-birga o`zaro singdirsh, bir-bir bilan birlashib yangi, yagona barqaror umumlashgan-yaxlit g`oyani hosil qilish

Integratsiyalash mobaynida bir-biriga bog'liqlik hajmi oshadi va tartibga tushadi, shu tizim qismlarning ishlashi va o'rganish obyektining yaxlitligi tartibga solinadi. Bu umumiy qoidalarni qanday qilib maktab ta'limida qo'llash mumkin? Zamonaviy didaktik va metodikada ta'kidlanishicha, o'quvchilarni o'qitish, rivojlanishi va tarbiyasining muvaffaqiyatlari ularda

dunyo birligi haqida tushunchaning shakllanganligi, o'z faoliyatlarini umumiy tabiat qonunlari asosida yo'lga solish zaruriyatini tushunishlari, kasb tanlashda fanlararo va fanlar ichidagi aloqalarni yecha olishlari bilan bog'liq. Ta'limdagi integratsiya o'quv fanlari mazmunini konstruksiyalashga tizimli yondashish orqali ko'rib chiqiladi.

Umumiy ta'limning poydevori qo'yadigan boshlang'ich maktabdagi kasb-hunarga oid ko'p tushunchalar o`qish, odobnoma fanlar orqali o`rgatilib borladi. Hozirgi kunda kasb-hunarga o`rgatishda boshlang`ich ta’limning barcha fanlar orqali ershish lozimligi, ya’ni o'quv predmetlari uchun umumiy bo'lgan kasb-hunarga o`rgatishga oid tushunchalar orasidagi aloqalarni o'rnatish psixologik va metodik asos bo'lgan integratsiyalangan darslar tizimini ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish lozirn. Shu bilan birga kas-hunarga oid tushunchalar predmetlararo aloqalar dars tarkibi darajasida o'rgatilishi va zarur o'qitish vositalari bilan ta'minlanishi kerak.

Tekshirish davomida o'quv predmetlarini integratsiyalash jarayonida faol aqliy faoliyatga yordam beruvchi omillar — integratsiyalash uchun fanlarning ma'qul birlashishi, o'qituvchi va o'quvchi harakatlarining mos kelishi, bolalarning yosh imkoniyatlarini hisobga olgan holda mazmun, metod, usullarni tanlashdan iborat.

Boshlang`ich ta’lim jarayoni o`quvchilarda kasbiy kompetentsiya va dastlabgi kasb ko`nikmalarni shakllantirsh orqali ularni kelajak hayotga tayyorlovchi ta’lim-tarbiya makonidir. O`quvchilarni uzluksiz tarzda mehnat va kasbga yo`naltirsh jarayonigina jamiyat hayotini farovon qiluvchi omildir. Uzluksiz kasbiy ta’lim-tarbiya tufayligina jamiyatdagi odamlar orasida farovonlik va osoyishtalik ta’minlanadi. O`qbekiston jamiyati keng va ko`p qirrali ijtimoiy makon bo`lib, xilma-xil sohalar, jabhalardan tashkil topgandir. Inson mehnatini talab qiluvchi barcha jabhalar ushbu jamiyatning asosini tashkil etadi. Bu jabhalar nafaqat bir-birni taqozo etadi, balki bir-birni to`ldiradi, boyitadi. Mehnat ta’lim-

tarbiyasi natijasida shaxsda shakllantirlgan kasbiy ko`nikma va malakalar bu jabhalarni bir-birga bog`lovchi halqa bo`lib hisoblanadi.

Demak, mehnat ta'lim-tarbiyasi hamda uning natijasida hosil bo`lgan kasbiy kompetentsiya va kasb ko`nikmalar jamiyat hayotining barcha sohalarni rivojlantiruvchi muhim manba, vosita hisoblanadi. SHu ma'noda mehnat ta'lim-tarbiyasi rivojlangan iqtisodiyot- siyosat-ma'rfat-madaniyat-ma'naviyat-ijtimoiy huquq, ijtimoiy jihatdan shakllangan jamiyat hayotiga tayyor shaxs yaxlit tarzda jamiyat hayotining negizini tashkil etadi. SHu bilan bir qatorda ta'lim-tarbiya, shaxs ma'naviyati, uning kasbiy mahorati jamiyat a'zolar orasidagi munosabatlarni tartibga solishda muhim ijtimoiy-pedagogik omil hisoblanadi.

Bugungi kunda boshlang`ich ta'lim yangicha mazmun kasb etmoqda, uning yangi shakl va vositalar, texnologiyalarni belgilab bersh taqozo etilmoqda. O`quvchi yoshlarda tadbirkorlik, biznes bilan shug`ullanishga ishtiyoq, ishlab-chiqarshni rivojlantirsh, ixtirochilik ko`nikmalarni shakllantirsh zaruryati vujudga kelmoqda.

Ta'lim jarayonida echimini kutayotgan muhim muammolardan bir, o`quvchini to`g`r kasb tanlashga o`rgatish muammosidir. Buning uchun o`quvchi muayyan hunar va kasbning mohir vakili bo`lishi kerak.

SHunga ko`ra o`quvchini muayyan kasbga yo`naltirsh orqali unda mehnat ko`nikmalarni shakllantirsh lozim.

Insoniyat o`z rivojlanishi jarayonida yoshlarda kasb-hunar ko`nikmalar orqali ularni ijtimoiy hayotga tayyorlashga katta e'tibor bilan qarab kelishgan. Ular kasb-hunar ko`nikmalarni hosil qilish uchun rahbarlik, ustozlik maktablar tashkil etilgan, rahnamolik qilingan, yo`l-yo`rqlar ko`rsatilgan.

Kasb-hunar ko`nikmalarini hosil qilish orqali shaxsni jamiyat hayotiga tayyorlashga barcha mamlakatlarda ham alohida e'tibor qaratiladi. Bunday pedagogik harakat jamiyat ehtiyojlar doirasida amalga oshirladi. Bu o`rnda ijtimoiy buyurtma ustivor ahamiyat kasb etadi.

O`quvchi shaxsining muayyan kasbiy bilim, ko`nikma va qiziqishlarni tashxis orqali aniqlash tajrbasining asl ildizlar uzoq o`tmishimizga borb taqaladi. Eramizgacha bo`lgan birnchi III ming yillikda qadimgi Vavilonda mirzalar tayyorlovchi maktabda bitiruvchilar sinovdan o`tkazilgan. O`sha davrlar bilim darajasidan kelib chiqilganda kasbiy tayyorgarlik ko`rgan mirza Mesopotamiya sivilizasiyasida alohida mavqega ega bo`lgan shaxs bo`lgan. Sinov davrda uning barcha arfmetik amallarni bajara olish darajasi tekshirlgan.

Qadimiy Misrda muayyan kasbni egallash istagini bildirgan shaxslar alohida suhbatdan o`tkazilganlar. Ularning alohida o`ziga xos bo`lgan qiziqishlar, qobiliyatlar va dastlabgi mehnat ko`nikmalar aniqlangan. Ularning mehnat qilish, eshitish, sukut saqlash qobiliyatlar maxsus usullar yordamida sinab ko`rlgan. Manbalarning guvohlik bershicha, sinovning o`ziga xos usullar shaxsni jamiyat hayotiga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega bo`lgan.

1922 yilda Germaniyada yoshlarni kasbga yo`naltirsh va ularga maslahat bersh to`g`rsidagi qonun qabul qilingan.

Rossiyada esa yoshlarni kasbga yunaltirsh ishlar XX asrning dastlabki yillarda amalga oshirla boshlandi. Maskvadagi o`qituvchilar uyining Pedagogika muzeyida turli tipdagi maktablar o`quvchilarning kasb tanlashiga oid qator izlanishlar amalga oshirlgan. Bunda asosiy e’tibor qaysi kasb-hunarga talab mavjudligi, ularni tanlashda o`quvchilar nimalarga tayanishlar o`rganilgan.

1927 yilda Leningradda tashkil etilgan kasbiy maslaxat tashkilotida ilmiy-amaliy izlanishlar amalga oshirlgan.

Kasbga yunaltirsh ishlarning ilmiy-pedogogik asoslarni ishlab chikishga P.P.Blonskiy, A.S.Makarenko kabi rus olimlar muxim xissa kushganlar. Ular ukuvchilarni kasbga yunaltirsh ishlarning psixologik-pedagogik asoslarni ishlab chiqish, bu tizimni taraqqiy ettirsh, uning keyingi rivoji uchun ilmiy asoslangan tavsiyalar yaratdilar. O`sha davrda

kasbga yo`naltirsh ishlar poletexnik ta’lim, mehnat ta’limi-tarbiyasi bilan uzviylikda amalga oshirlgan.

30-yillarning boshlarda kasbiy maslahat va kasbga yo`naltirsh Markaziy labaratoryasi tashkil etilgan, 1932 yilga kelib bunday labarotoryalar soni 50 dan oshgan edi.

50-yillarning boshlarda Respublikamizda o`quvchi-yoshlarni kasbga yunaltirshga bo`lgan e’tibor kuchaydi. Buning natijasida muayyan yo`nalishdagi ilmiy-pedagogik yondashuvlar vujudga keldi. Bu jarayonda o`quvchilarning qiziqishlar hamda jamiyat ehtiyojlar bilan bog`liq holda mehnat va kasbga yo`naltirsh ishlar muayyan reja asosida tashkil etildi.

O`zbekiston Respublikasi mustaqillikka ershgandan keyin, mehnat va kasbga yo`naltirsh sohasida ham muayyan yondashuvlar, qarashlar vujudga kelmoqda. “Kadrlar tayyorlash milliy dastur” hamda «2004-2009 yillarda maktab ta’limini rivojlantirsh Davlat umummilliy dastur» talablar bilan bog`liq holda, o`quvchilarda mehnat va kasb ko`nikmalarni shakllantirsh, o`z qiziqishi, layoqati, kuchiga qarab kasb tanlashga o`rgatish va bunga integrasion yondashish orqali ershish muammosi alohida dolzarblik kasb etmoqda. SHunga ko`ra ushbu masala dolzarb pedagogik muammo sifatida o`z echimini kutmoqda.

Hozirgi fan-texnika va ijtimoiy taraqqiyot sharoitida erkin, fuqarolik jamiyatini barpo etishda faol qatnashishga tayyorlash lozim bo`lgan ta’lim-tarbiya jarayonining ijtimoiy ahamiyati ortib bormoqda.

SHu munosabat bilan o`quvchilarga ilm-fan asoslarni o`rganish, ularda yuksak onglilik va fuqarolik hissini tarkib toptirsh, milliy va umuminsoniy axloq me’yorlarni singdirsh, ijtimoiy hayot va mehnat, kasb tanlashga tayyorlash, ta’lim jarayonining muhim vazifalardandir.

Kasbni to`g`r tanlash inson turmushidagi muhim qadamdir. SHaxsning butun hayoti davomidagi muvaffaqiyatlar ko`p jihatdan u qanchalik to`g`r kasb tanlaganligiga bog`liq.

To`g`r kasb tanlash har bir maktab o`quvchisining qiziqishlar, moyilligi, qobiliyati va imkoniyatlarga bog`liq. SHaxsning amalga oshiradigan faoliyati uning sog`ligi, jismoniy kuchi, bilimlarni qanchalik o`zlashtirganligi va hissiyotlarga mutanosib bo`lishi kerak. Bular kelajakda ijtimoiy foydali mehnat unumdorligini ta’minlash imkonini beradi.

Inson bajarayotgan ishlarga ijodiy munosabatda bo`lib, mehnat unumdorligini doimo oshirb borsa, tanlagan kasbiga qiziqish bilan karasa, uz ishining ijtimoiy ahamiyatini tushunsa, uning muayyan mehnat turga oid ko`nikmalar takomillashsa, u o`z mehnati samarasidan qoniqish hosil qiladi.

O`quvchilar ongli ravishda, ijtimoiy ahamiyatini anglagan holda kasb tanlashlar lozim. Ularning kasb ko`nikmalar jamiyat manfaatlarga mos bo`lishi, shu bilan bir qatorda shaxsiy ehtiyoj va manfaatlarni ham qondirshi kerak. Buning uchun o`quvchilar maktabda o`zlar tanlagan kasblarning ilmiy asoslarni egallashga kirshadilar. Bugungi kunda barcha kasblarning ilmiy asoslar jadal takomillashib bormoqda. Kasbiy kompetentsiya va maxsus kasbiy ko`nikmalarni shakllantirsh imkoniyatlar tobora kengaymoqda.

Fan va ishlab chiqarshning jadal taraqqiy etayotganligi jamiyat a’zolardan integral bilimlarga ega bo`lishni talab qilmoqda. O`quvchi yoshlarning bir tomondan ehtiyoj va qiziqishlar, ikkinchi tomondan jamiyat talablarga mos keladigan kasblarni tanlashlar uchun maktab ta’limi jarayonida qulay imkoniyatlar yaratilishi lozim. Maktabda texnologik ta’lim bersh jarayonida o`quvchilarni kasbga yo`naltirsh ustida muntazam ish olib borsh kerak.

Kasbga yo`naltirsh o`quvchilarga texnologik ta’lim bersh jarayoni bilan uyg`unlashtirlgan holda amalga oshirlishi lozim.

O`quvchi yoshlarda jamiyat hayotini ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan jadal rivojlantirshga xizmat qiladigan mehnat turlarga nisbatan ijobiy mayl uyg`otish muhim ijtimoiy-pedagogik ahamiyatga ega. Ijodkorlik shaxs

faoliyatining o`ziga xos jihatidir. U shaxsni har tomonlama rivojlantirsh imkoniyatiga ega. Bizning jamiyatimizda insonni har tomonlama kamol toptirsh uchun, ijodiy imkoniyatlar va resurslar etarli darajadadir. SHuning uchun ham o`quvchilarni ta'lim jarayonida ijodiy mehnatga qiziqtirsh muhim ahamiyatga ega. Ular dastlab o`yinlar jarayonida jamiyat a'zolarga xos bo`lgan ijtimoiy mehnat ko`nikmalarni egallashga kirshadilar. Bu jarayonda ijodiy faoliyat ko`rsatishga intilish, kattalar mehnatiga taqlid qilish, ijtimoiy mehnat ko`nikmalarni o`zlashtirshlar uchun o`qituvchilar ta'lim jarayonida qulaylik yaratishlar lozim. Ta'lim jarayoni o`quvchilarni mehnat faoliyatiga ijtimoiy-psixologik jihatdan tayyorlash uchun qulay vosita sifatida xizmat qiladi.

Mehnat ko`nikmalarni tushunarli, qulay va obrazli shakllarda o`quvchilarga singdirsh, ularni o`rab turgan, jamiyat a'zolar foydalanayotgan barcha narsalar inson mehnati bilan vujudga kelganligi, mehnatsiz jamiyat hayotida farovonlikni ta'minlab bo`lmasligini anglatish zarur. O`quvchilarni kasbga yo`llashda ularning shaxsiy xususiyatlar, qiziqishlar, iste'dodlarni hisobga olish muhimdir. SHuni alohida ta'kidlash lozimki, o`quvchilarda kasblar, ularning ijtimoiy ahamiyati, iqtisodiy mohiyati haqidagi bilim va tasavvurlar hamda umumtexnologik ko`nikmalarni hosil qilmasdan, ularda kasb tashlash sohasida erkinlikni ta'minlab bo`lmaydi.

Umumiy ta'lim maktablar o`quvchilarda, zavod, fabrkalar, firmalar, qishloq xo`jalik ob'ektlar bilan bevosita tanishtirsh orqali o`quvchilarni kasbga yo`naltirsh zarurligini ijtimoiy hayotning o`zi taqozo qilmoqda. Bu holat jamiyatda yangi kasblarga nisbatan ehtiyojning kuchayayotganligi bilan bog`liq holda vujudga kelmoqda.

Bugungi kunda respublikamizda yuzlab qo`shma korxonalar vujudga keltirlib, yangi mehnat turlarni egallashga ehtiyoj tug`ilmoqda, yangi kasblar vujudga kelmoqda. Bu esa,

o`quvchilarni mazkur kablarga yo`naltirsh zaruryatini keltirb chiqarmoqda. O`qituvchilar nafaqat texnologik ta'lim darslarda balki turli o`quv predmetlarni o`qitish jarayonida mavzu taqozosi bilan bog`liq holda o`quvchilarni yangi kasblarning tavsifnomalar, ularning ijtimoiy ahamiyati bilan tanishtirb borshlar lozim. Yangi kasblar fermerchilik, tijoratchilik, dizaynerlik, marketing xizmati bilan shug`ullanuvchilar, avtomobilsozlar, kompьyuter texnologlarga talablar yil sayin ortib bormoqda.

O`quvchilar yo`naltirlgan kasblarni ular amalda tanlashlar, unga mehr qo`yishlar, sirlarni egallashga intilishlar, ushbu kasb haqida aniq bilim va tasavvurga ega bo`lishlar kerak. Bunga ta'lim jarayonida kasblar haqida aniq ma'lumot bersh orqali ershiladi hamda kasbiy bilimlar, ularning ilmiy asosalar, ayniksa, jamiyat uchun ijtimoiy foydali va unumli mehnat bilan chambarchas bog`langan texnologik ta'lim asoslarni chuqur va mustahkam egallash natijasidagina ershish mumkin.

Har qanday kasbning muhim jihati, uning ijtimoiy foydali ahamiyat kasb etishidadir. SHunga ko`ra o`quvchilarda mehnatsevarlik, mehnat qadryatlarga hurmat, muayyan kasbga nisbatan muhabbat uyg`otish, ularni kasb tanlashga tayyorlashning dastlabki muhim bosqichidir. Maktabda o`quvchilarni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash odatda boshlang`ich sinflardan boshlanadi. Ana shu paytdan e'tiboran o`quvchilarni bo`lg`usi kasbni tanlashga tayyorlash amalga oshirlishi lozim. Bunda ularning qiziqishlar, mayllar, qobiliyatlar va imkoniyatlarni muntazam ravishda o`rganish zarur. Kasb tanlashda xato qilmaslik uchun o`quvchilarga o`qituvchilar va ota-onalar yaqindan yordam bershlar kerak.

O`quvchilar aqliy, jismoniy, axloqiy, mehnatga oid va shu bilan birga texnologikbilimlarni o`zlashtirb, shu asosda o`zlarni kasbiy faoliyatga tayyorlashlar mumkin. “Kim bo`lsam ekan?”, “Qanday kasbni egallasam yaxshi bo`ladi?” muammosi bilan birgalikda hal qilinishi lozim. Ta’lim jarayonida kasbga yunaltirshga oid ishlarni muntazam va izchillik asosida olib borshi kerak.

So`nggi yillarda respublikamiz umumta’lim maktablarda o`quvchilarni kasbga yo`naltirsh sohasida maktab, oila va ishlab chiqarsh korxonalar, firmalar hamkorligini yo`lga qo`yish zarurligi ta’kidlanmoqda. Bu sohada mavjud bo`lgan tajrbalarni o`rganish va ommalashtirsh ehtiyoji vujudga kelmoqda.

Maktab o`quvchilarda kasb sirlarni o`rgatishda integrasion yondashuv muammosiga oid e’lon qilingan asarlarning tanqidiy tahlili va mavjud tajrbalarni umumlashtirsh natijasida, o`quvchilarga mehnat va kasb ko`nikmalarni shakllantirshda integrasion yondashuv muammosini ilmiy jihatdan echish zaruryati mavjudligi aniqlandi. Buning uchun:

a) o`quvchilarni zamonaviy kasblarga yo`naltirshda barcha fanlarning aloqadorligini ta’minlash jarayonini pedagogik jihatdan asoslash;

b) respublikamizdagi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar hamda milliy an’analarni hisobga olgan holda, o`quvchilarni o`z oldiga to`g`r maqsad qo`yib, maktabga qadam qo`ygan ilk kunlardan boshlab ularga to`g`r kasb tanlashga o`rgatishning integrasion tizimini belgilash;

v) o`quvchilarni kasbga yo`naltirsh orqali ijtimoiy hayotga tayyorlash vazifalarni muvaffaqiyatli echish uchun boshlang`ich, yuqor sinf o`quvchilarning kasbiy kompetentsiya, texnologik va kasbiy bilim, ko`nikmalar o`rtasidagi uzviylikni

ta’minlash yo`llarni aniqlash kabi muammolar o`z echimini kutmoqda.

O`quvchilarni kasbga tanlashga o`rgatishda integrasion yondashuv orqali ershishda fanlarning har bir jihatlarni hisobga olish alohida ahamiyat kasb etadi. SHuning uchun ham matematika, odobnoma, o`qish, konstitusiya saboqlar, rasm, jismoniy tarbiya kabi darslarda zamonaviy kasblarning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati bilan o`quvchilarni yaqindan tanishtirsh tizimini belgilash talab etilmoqda. SHuningdek, zamonaviy ishlab chiqarsh va texnologik jarayonlarni salohiyatli, malakali mutaxassislar bilan ta’minlash muhimligiga o`quvchilar e’tiborni qaratish muhim ahamiyatga ega.

1.2. Kasbga o`rgatish borasidagi tarixiy tajribalar

Kasbiy tayyorgarlik tizimi bevosita yoshlarning mehnat va kasb tarbiyasini, ta’limini kasbiy axborotlar, kasb tanlash, kasbga o`rgatish ishlarni amalga oshiradigan ulkan ishlardan bir bulib, juda utmish tarakkiyotiga egadir. Xalkimizning millat, xalk, elat bulib shakllanishini mehnatsiz, kasblarsiz, xunarsiz tasavvur etib bulmaydi. Odamzod paydo bulishidan boshlab mehnat bilan shugullangan, turmush buyumlar yasagan yumushlar bajargan. Dastlab fakat kun kechirsh uchun kilingan mehnat keyinchalik, kattarok maksadni, boylik orttirsh uchun amalga oshirlib xatto, X asrlarda yirk harbiy kushinlarni, millionlab xalklarni buyumlar, anjomlar bilan ta’minlay oladigan ishlab chikarsh soxalar darajasigacha tarakkiy etdi.

XII-XV asrlarda Movarounnaxr va Xurosonda xunar ilmi, kulami rivojlanishi eng yukor pogonaga kutarldi. Har bir xalk ota-bobosidan meros bulib, avloddan-avlodga utib kelayotgan o`zining tarxiy-madaniy birligi bilan ajralib, uziga xos xususiyatlarni saklab kelgan. Uzbeklar xam shular

jumlasidandir. Respublikamiz xududida utkazilgan arxeologik tadkikotlar shuni kursatadiki, xunarmandchilik bu erlarda ikki ming yillar oldin rivojlangan. Bu davrda sinfiy jamiyat paydo bulib, yirk mehnat taksimoti negizida xunarmandchilik mustaqil soxa bulib ajralib chikkan.

IX-XII asrlarda xunarmandchilik keng rivojlanib, xalkimizning xorjiy davlatlar bilan iktisodiy-madaniy alokalar avj olgan. Ayrm manbalarga asoslanib shuni aytishimiz mumkin, 32 xil xunar tur mavjud bo`lgan o`quv axoli yashaydigan joyni shahar deb atashgan. 1897 yili birnchi axoli ruyxati vaktida katta shaharlarda axolining kupchilik kismi xunarmandlar xisoblangan. Masalan, Namangan axolisining 64 foizi, CHustning 54 foizi, Margilonning 50 foizi, mustaqil kasb-xunar egasi xisoblangan.

Xunarmandchilikning kadimiy davrlarda eng kup tarkalgan tur temirchilik, zargarlik, misgarlik va tunikasozlik bo`lgano`quv. Xozirgacha keng tarkalgan kadimiy kasblardan bir yogoch buyumlar yasash xunarmandchiligidir. XX asr boshlarda tikuv mashinalarni paydo bulishi bilan yangi xunarmandchilik kasbi-mashinasosozlik yuzaga keldi. Uzbeklarning eng keng tarkalgan uy kasblardan bir duppi-duzlikdir.

Bulardan tashkar, xunarmandlar terdan har xil buyumlar yasaganlar, poyafzalchilar uz maxsulotlarni shahar va kishloklarda yurb axoliga sotganlar. Nonvoylar, kandolatchilar va kassoblik xam xurmatli kasblardan bir bulib ularning dukonlar har kadamda uchragan. Katta tuy-ma’rakalar utkazish odati maxsus oshpazlik kasbini yuzaga keltirgan.

SHarkning buyuk mutafakkirlar, allomalar deyarli barcha davrlarda uz asarlarda, she’r va gazallarda, adabiy meroslarda xalol mehnatni, kasb-xunar egallashni mukaddasligini va zarurligini ta’kidlab, uluglab utganlar.

Ulug bobokolonimiz A.Navoiy uz gazallarda yoshlarni ilm-xunar egallashga chakiradi.

Ilm kasbini kildi to joni bor,

Xunar urgandi onga ki imkoni bor.

X asrda yashab ijod etgan, ulug bobokolonimiz Abunosir Al-Farobiy xam kishilarni xalol mehnat qilishga va kasb-xunar egallashga chakiradi. Farobiyning fikrcha, inson-“ojiz banda”, “xech narsaga kodir bulmagan mavjudot”emas, balki u eng oliy kamolot bulib, “akl-idrok ziyosiga ega, uzi uchun zarar bo`lgano`quv xamma narsani yaratishga kodir borlikdir”. Farobiy mehnat va kasb-xunar kunikmalarni va axlokiy fazilatlarni xosil qilish lozimligini ta’kidlab: “Agar kasb-xunar fazilati tugma bo`lgano`quvda, podsholar xam uzlar istab va harakat kilib emas, balki podshoxlik ularga fakat tabiiy ravishda muyassar bo`lgano`quv, tabiyat talab kilgan tabiiy bir majburyat bulib kolar edi.

Kasb-xunar fazilati tugma bulmas ekan, xalklar va shahar axllarda, axlok-odob, rasm-rusm, kasb-xunar, odat va irodani xosil qilishi uchun insondagi zur kuch va kudrat talab kilinadi. Bu ikki yul bilan: ya’ni ta’lim va tarbiya yuli bilan xosil kilinadi. Ta’lim degan suz xalklar va shaharlar urtasida nazary fazilat va amaliy kasb-xunar fazilatlarni birlashtirsh degan suzdir” degan edi.

Kasb-xunar egallashni ahamiyati tugrsida komusiy olim Abu Ali Ibn Sino (980-1037) ning asarlarda kuramiz. Uning fikrcha bolaga yoshligidan biror kasb-xunarni urgatish lozim. Bola kasb-xunarni ma’lum darajada uzlashtirb bo`lgano`quvdan sung uz kasb-xunardan xayotda foydalanish, ya’ni xalol mehnat bilan mustaqil xayot kechirshga urgatish kerak.

“YOshlarga ilm bera borb, ularga xunar urgatmok muxim ma’suliyatli ishdir. Xunar urganish birla yoshlar har kanday nojuya xatti-harakatlardan xoli buladilar”, deb ta’kidladi. Xunarli bulishga chorlangan nasixatlar xozirgi kunda xam muxim qimmatga ega:

Oltin olmaginu urgangin xunar,
Xunarning oldida xasdir oltin zar.

SHark, Markaziy Osiyolik mutafakkirlar xamda uzbek ma'rfatparvar shoirlar xam kasb-xunar egallashni ahamiyati tugrsida uz asarlarda qimmatli maslaxatlarni koldirganlar, bu meros xozirgi kunda xam yoshlarni kasb-xunarga o`rgatishda muxim ahamiyatga ega.

Insoniyat tarxiy tarakkiyotida SHarku-Garbda xam, Amerkada xam yoshlarni kasb-xunar egallashlarga aloxida e'tibor bilan karalgan. Ularni kasb-xunar egallashlarga otalik, ustozlik maslaxatlarni, yul-yurklarni muntazam berb kelganlar. Rasman kasbga oid maslaxat idoralar asrmizboshlarda paydo bula boshlagan.

Birnchi kasbiy maslaxat byurosi 1908 yil AKSH ning Boston shaxrda tashkil etilgan bulib, bu sana kasbga o`rgatishning boshlanishi deb yurtilib kelmokda. Birok tarxiy ma'lumotlarga asoslanib aytishimiz mumkinki, kasbga o`rgatish ishlar kadimdan shakllanib kelgan.

Kasbga o`rgatish ishlar xam insoniyat jamiyat tarakkiyotining extiyojlardan kelib chikkan va u xam jamiyat kabi uz rivojlanish tarxiga ega. Tabiiyki, kasbga o`rgatish kasblar paydo bulishidan va demak unga extiyoj yuzaga kelishidan ilgar paydo bulishi mumkin emas edi.

Insonning bilim, kunikma va kobilyatlarni tashxis qilish bilan boglik kasbga yaroklilik darajasini baholash elementlarning paydo bulish tarxi uzok asrlarga borb takaladi. Eramizgacha bo`lgano`quv III ming yillikdayok kadimgi Vavilonda mirzalar tayyorlovchi maktabda bitiruvchilar sinovdan utkazilib borlgan. Usha davrlar bilim darajasidan kelib chikilganda kasbiy tayyorgarlik kurgan mirza Mesopotamiya sivilizasiyasida markaziy shaxs bo`lgano`quv: u maydonlarni ulchashni, mulkni bulishni, musika asboblarda mjro uslubini va ashula aytishni bilgan. Sinov davrda uning gazlamalarni, metallarni, usimliklarni turlarni bilishi, shuningdek barcha turt arfmetik amallarni bajara olish kunikmalar tekshirb kurlgan. Kadimiy Misrda kasbni egallashga da'vogarlar suxbatdan utkazilib, uning tarjimai xoli, bilim saviyasi, tashki kurnishi xamda

suxbatni olib borsh kobilyatlar aniklangan. Sungra mehnat qilish, eshitish sukut saklash kobilyatlar olov, suv va ulim bilan kurkitish vositasida sinab kurlgan.

Aytishlarcha, sinab kursh va tanlovdan utkazishning bunday jiddiy tizimini utmishning buyuk allomasi Pifagor uz boshidan utkazgan. O`qishdan sung Gresiyaga kaytgach, u uzi bosib utgan sinovlar tizimi asosida talabalar tanlab olinuvchi maktab ochgan. Pifagar intellektual kobilyatlarga asosiy e’tiborni karatgan va badiiy kilib aytganda “har kanday yogochdan xam merkuryni yunib bulmaydi”-deb xisoblagan. SHuningdek, u yosh insonlarning o`zini tutishiga xam aloxida e’tiborni karatgan va uni inson harakterda namoyon buluvchi asosiy kursatkichlar deb sanagan. Pifagor ukituvchilar va ota-onalar tavsiyalarga e’tibor bilan karagan, har bir yangi talabani sinchiklab kuzatib borgan. SHundan sung uni uz fikrni erkin ifodalashga va suxbatdoshlar bilan baxslashishga urgatgan. Eramizgacha bo`lgano`quv ming yillikda Xitoyda xukumat amaldor kasbi va mansabi keng tarkalgan. Mos ravishda ushbu kasbga tanlashdagi dastlabki elementlar xam shu erning uzida yuzaga kelgan. Bunday kasbni egallashga jazm etgan yoshlar tantanavorlik ruxi bilan sugorlgan muxitda davlat imtixonlar topshirgan. Imtixon savollarni kupchilik xolatlarda imperator uzi belgilagan, xam uzi sinovdan utkazgan va da’vogarlarni saralash kup boskichli usulda amalga oshirlgan.

Sparta, Afina, Rmning kadimiy tarxida boshka misollarni kursh mumkin. Spartada jangchilarni, Rmda gladiatorlarni tayyorlashning mukammal tizimi yaratilgan va mavvafakiyatli amalga oshirlgan. “Odamlar-deb yozgan edi Aflotun-bir birlarga u darajada uxshash bulib tugilmaydilar, ularning tabiati va kobiliyatlar turlicha buladi…” SHu sababli barcha vazifalarni amalga oshirshda uz tabiiy kobilyatlarga mos ravishdagi yumushlar tanlaganda uni yaxshirok, tez va kuprok darajada amalga oshirsh mumkin buladi. Aflotunning “Davlatchilik” asarda kanday amaldorni tanlash kerak degan savoliga Sukrot kuydagicha javob beradi:

“Eng ishonchli, jasur va imkoniyatlar kengrok bo`lgano`quv shaxslarga kuprok e’tiborni karatish, bundan tashkar nafakat oliy tabakadagi yukor ma’naviyatli insonlarni, balki shu darajadagi tarbiya bershga loyik odamlarni xam topish lozim. Ular bilimlarni tez kabul kila olishlar xamda tez fikrlay olishlar…mustaxkam xotirali, uz fikrda kat’iy turuvchi va barcha munosabatlarda mehnatkash insonlarni topish lozim”.

Eramizgacha bo`lgano`quv 900 va 600 yillar oraligidagi xind vodiylarda zaragarlik, temirchilar, arkonsozlar, to`quvchilar, buyokchilar, duradgorlar, kulollar, uy xizmatchilarning turli toifalilar, akrobatlar, folbinlar, naychilar, rakkoslar kasb sifatida sanab utilgan.

YAna shuningdek aktyorlar, sudxurlar va savdogarlar xam mavjud bo`lgano`quv. Bunday ma’lumotlar kup bulib, ularning barchasi bugungi kunda kasbiy tashxis qilish yoki kasb tanlash deb ataluvchi tushunchalarning kadimdan shakillan-ganligini bildiradi.

SHaxs xislatlarni ilmiy tadkik qilishning asoschisi F.Galьton xisoblanadi. Bu turdagi tadkikotlar maksadini amalga oshirsh uchun u Londonda utkazilgan tibbiyot jixozlar va soglikni saklash uslublar (1884) Xalkaro kurgazmasidan foydalanadi. Kurgazmaga keluvchilar uz jismoniy kobilyatlar xamda fiziologik imkoniyatlarni 17 ta kursatkich buyicha sinab kurshlar mumkin bo`lgano`quv. Bular ichida inson buyi, tanasi ogirligi, panja va zarb kuchi, xotirasi, ranglarni ajrata olishi, kursh utkirligi va boshkalar bo`lgano`quv. Tulik dastur buyicha 9237 kishi kurkdan utkazilgan.

1908 yilning yanvarda Boston shaxrda, yukorda ta’kidlaganimizdek usmirlarga uz xayotiy mehnat yulini tanlashiga yordam beruvchi yoshlarni kasbga o`rgatish uz ishini boshlagan. Bu byuro faoliyatini kasbga o`rgatish ishlarning asosi sifatida kabul kilingan. Keyinchalik shu turdagi byuro Nьyu-Yorkda xam tashkil etildi. Uning vazifalar katorga insonlarning turli kasblarni egallashida kuyiladigan talablar, maktab o`quvchilar kobilyatlarni chukkurok urganish kabilar kirgan.

Byuro ishini ukituvchilar bilan xamkorlikda test va anketalarda foydalanilgan xolda olib borlgan.

SHu davrda Angliyada maxsus vazirlik ruxsati bilan 17 yoshdan kichik bo`lgano`quv o`quvchilarning kasb tanlashiga maslaxat yoki kuprok amaliy harakterdagi ma'lumotlar bilan yordam kursatuvchi muassasalar ochish yulga kuyilgan. Bu erda 1911 yilda mehnat birjalar xamda ta'lim muassasalar xamkorligidagi ishini muvofiklashtiruvchi maxsus axborotnoma chop qilish yulga kuyilgan.

1922 yilda Germaniyada kasbga o`rgatish va maslaxat tugrsidagi konun kabul qilishda va shu asosida ushbu tizimni amalga oshirsh me'zonlarni ifodalovchi Nizom tasdiklandi.

Rossiyada kasbga o`rgatish ishlar XX asrning dastlabki yillarda amalga oshira boshlandi. Maskvadagi ukituvchilar uyining Pedogogika muzeyida turli tipdagi maktablar o`quvchilarning kasb tanlashiga oid kator izlanishi olib borladi. Bunda asosiy e'tibor kaysi kasblarning kuprok talabga ega ekanligi, ularni tanlashda o`quvchilarning kanday sabablarga asoslanishini tadkik qilishga karatildi.

1927 yilda Leningradda tashkil etilgan kasbiy maslaxat byurosida amaliy tadkikotlar bilan birgalikda ilmiy tadkikotlar xam olib borlgan.

Kasbga o`rgatish ishlarning ilmiy-pedogogik asoslarni ishlab chikishga P.P.Blonskiy, A.S.Makarenko kabi atokli rus olimlar muxim xissa kushganlar. Ular o`quvchilarni kasbga o`rgatish ishlarning psixologik-pedogogik asoslarni yaratish uning keyingi tarakkiyoti uchun sharoit yaratib berdilar. Kasbga o`rgatish ishlar poletexnik ta'lim, mehnat ta'limi va tarbiyasi bilan uzviy alokadorlikda olib borldi.

30-yillarning boshlarda kasbiy maslaxat va kasbga o`rgatish Markaziy labaratoryasi faol tashkiliy ishlarni olib bordi, 1932 yilga kelib bu turdagi byurolar soni 54 taga etkazildi. Birok bu davrdagi kasbga o`rgatish ishlar tarakkiyotiga o`quvchilar mehnat ta'limiga bo`lgano`quv

e’tiborni susayib borshi salbiy ta’sir kursatdi. Mehnat ta’limining bekor kilinishi kasbga o`rgatish ishlarning tuxtatib kolishiga olib keldi.

50-yillarning boshlarda kasbga o`rgatishga bo`lgano`quv e’tibor osha boshladi va ma’lum darajadagi tashkiliy-uslubiy yondoshuv yuzaga keldi.

SHundan keyingi davrlarda o`quvchilarning qiziqishlar va xalk xujaligi extiyojlardan kelib chikkan xolda ishlab chikilgan kasbga o`rgatish ishlar besh yillik rejalar asosida tashkillashtirb borldi.

Uzbekiston mustaqillikni kulga kirtgan yildan boshlab ta’lim tizmida tub uzgarshlar ruy bermokda. “Ta’lim tugrsida”gi Konuni, “Kadrlar tayyorlash milliy dastur”ning kabul kilinishi natijasida xalk xujaligining malakali mutaxasis kadrlar bilan ta’minlash tizimi yaratilmokda. YUkorda kiskacha xronologik tarzda keltirlgan ma’lumotlarning uzi xam yoshlarning kasbga o`rgatishning ahamiyati nechogli balandligini kursatib turbdi.

1.3. Boshlang`ich ta’limda kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondashuvning maqsad va vazifalari

Umumiy urta ta’lim maktablarda o`quvchilarni kasbga o`rgatishining ilmiy-pedogogik asoslarni ishlab chikish lozim.

Buning uchun kuydagi kamchiliklar bartaraf etilmogi lozim.

Xozirgi kun talablar asosida ixtisosliklar klassifikatorning yukligi;

Tanlash me’zon va me’yorlarning ishlab chikilmaganligi;

Kasb tanlash harakter buyicha axborotning talab darajasida emasligi;

Tanlash natijalar buyicha tezkor alokaning urgatilmaganligi.

Kasb tanlash uchun o`quvchi uz imkoniyatlarni baholay olish kunikmasiga, ya’ni akli, qiziqish har xil kasblar buyicha bilimli, bu kasblarning imkoniyatlar, kelajagi xakida axborotiga ega bulishi kerak.

Shaxsda kasbni o`rgatishni maxsus ilmiy amaliy faoliyat orkali amalga oshirladi, o`quvchilarning inson sifatida shakllanish boskichlarda shaxs va

jamiyat yagona bir tizim sifatida karaladi, utish davrda bozor iktisodiyoti munosabatlar talablar inobatga olinadi.

Kasbga o`rgatishni shakllantirsh vositalar:

Kasbiy axborot va ta’lim tarbiya;

O`quvchi qiziqishlarni urganib borsh va maxorat bilan ustirsh;

Kasbiy maslaxat;

Kasb tanlovi;

Kasbga tanlab olish;

Kasbiy moslashish;

Kursatilgan vositalar kasbga o`rgatish mazmunining asosini tashkil etadi.

O`quvchilarni kasb tanlashga tayyorligini kursatuvchi me’zonlar:

Kognitiv (axborotga ega ekanligi);

Kasbga qiziqish me’zoni;

Amaliy mezon.

Kasb tanlash (o`rgatish) buyicha aloxida Davlat ta’lim standarti bulishi va u kuydagilarni uz ichiga olishi lozim:

O`quvchilarni kasb tanlashga o`rgatishga tayyorlashni yosh boskichlar mazmuni: a) kichik yoshdagi; b) urta yoshdagi; v) katta yoshdagi o`quvchilar.

Yosh boskichlar buyicha boshlangich (I-IV sinflar), urta yoshdagi (V-VII), katta yoshdagi (VII-IX) o`quvchilarni kasbiy tayyorgarligini aniklash me’zoni, kursatgich va ulchovlar.

Maktab o`quvchilarning kasbga o`rgatish boskichlarni kursatuvchi tibbiy-fiziologik me’yorlar.

Turli yosh boskichlarda o`quvchilarni kasbga o`rgatishga tayyorligini darajasi ulchovlar.

O`quvchilarni kasbga o`rgatishni yosh boskichlar boshlangich sinf o`quvchilardan kuydagi mazmunga ega buladi:

Boshlangich sinf o`quvchilarni kasbga o`rgatishdan asosiy maksad ularni mehnat, kasb turlar, yunalishlar bilan tanishtirb borsh va kasb faoliyatiga qiziqishni shakllantirshdan iborat.

Bunga ershish uchun kuyidagi vazifalarni amalga oshirsh zarur:

O`z-o`zini baholay bilish malakalarga urgatish;

Intelektual va xissiy-irodaviy xislatlarni rivojlantirsh;

Realistik jixatdan o`z-o`zini baholashni rivojlantirsh.

Bu yoshdagi bolalarda ahamiyatga ega bo`lgano`quv, ya'ni kasbga o`rgatishda kuyidagi kognitiv yunalish kursatkichlarni shakllantirsh kerak:

Har xil faoliyatda ish joyini tayyorlash qoidalarni bilish (darsga nima kerak, bir martalik topshirkni, uy vasifasini bajarsh uchun);

Mehnat vositalar va predmetlarni ish urnida joylashtirsh;

O`quv yozuv qurollarni kullanilishi va ulardan foydalanish qoidalarni;

Ishning borishini argumentlash, asoslash va mehnat operasiyalarni bajarlish ketma-ketligini tushunish;

O`z-o`zini tekshirshni, uz mehnatini va urtoklar mehnatini baholashni bilishi kerak.

Boshlang`ich sinf o`quvchilarda kasbga o`rgatishdagi amaliyot quyidagilarda namayon buladi:

O`zining shaxsiy buyumlarga, o`quv qurollarga va maktab jixozlarga e'tiborda;

Nafakat yaxshi e'tibor bilan qarash va zarur bo`lgano`quvda ta'mirlash ishlarni (elimlash,.tartibga keltirsh) bajarshga intilishida;

Har kanday ishni bajaro`da intiluvchanligi, tabiat, atrof muxitga va uning boyliklarni saklash va boshkalarda.

Kasbga o`rgatishning omilkorona-qimmatli yunalishi bu yoshdagi o`quvchilarda uz mehnati natijalardan estetik jixatdan ruxlanishida namoyon buladi. Mehnatga estetik e'tiborning yunalishida motivlar turlicha bulishi mumkin. U harakat qilishda, faollikda, urtoklar bilan alokasida ishonch bildirganligidan qonikishida seziladi.

O`quvchilarni kasbga o`rgatish mazmuni, ulardagi qiziqish, layokat, shaxs sifatida jamiyatda tutgan urni to`g`risidagi tushunchalar va kasb tanlash ko`nikmasini shakllantirsh zarurati bilan belgilanadi. Bulgusi kasbiy faoliyatlar bu yoshdagi o`quvchilar uchun xayotdagi uz urnini belgilash va tayyorlashda turtki, o`z shakllanish imkoniyatlarniochishi va kasb tanlashi uchun zarur buladi.

Bu yoshdagi o`quvchilarda ijtimoiy-psixologik layokatlar, uzi ulgayotganligada, yangi bir pozisiyada uziga e'tiborda, atrofga va olamga munosabatida shakllanishi kerak.

O`quvchilarni ta'lim-tarbiya jarayonida o`quvchilarni qiziqishlar, izlanishlar, layokati buyicha kasb tanlashga va xayotda uz urnini topishga yunaltirladi.

Bu ishlar real mehnat bozorni xisobga olgan xolda amalga oshirlishi kerak.

O`quvchilarni kasbga o`rgatish ishlar maxmuni shaxsning ma'naviy xislatlar va jamiyat oldidagi burchi javobgarlik xislatlarni shakllantirsh bilan ajralib turadi.

Bu esa ulardan mustaqillik, tashabbus bilan chikish, mustaqil karor kabul qilish xatti-harakatlar natijasini bilishi va faoliyatini nimaga olib kelishini sezishi bilan belgilanadi.

Bu boskichda shaxsning uziga bahosi, tankiddiy qarashi, o`zini-uzi taxlil qilishi, o`z-o`zini boshkarshi, tarbiyalashi, o`zining qiziqishini atrofdagilarniki bilan kushib olib borshi prnsipial muxim ahamiyatga ega.

Bu jarayon kasb tanlash va kasbiy faoliyat tarmoklarni bilishi natijasidir.

O`quvchilarni oldingi boskichlarda olgan bilimlar va tajrbalar asosida kuydagi yunalishlar buyicha kasbiy faoliyat amalga oshirladi.

O`quv va maxsus fanlarni chukur urganish asosida;

Dikkatini tanlagan faoliyatida kasbiy muxim sifatlarni shakllantirrlishida;

Kasbiy rejalar ustidan nazorat va ularni asoslanish darajasini ochib bershda;

Kasbiy faoliyatga o`zini tayyorlash yullar, uziga tashxis kuyish, natijalarni baholashda;

Ijtimoiy kasbiy kunikish, kasbni tanlash sabablar, kasbiy yunalish asoslar shakllanishida.

Hozirgi kunda yoshlarni kasb va kasbga o`rgatishdan maqsad o`sib kelayotgan barkamol avlodni kasblar buyicha ongli ravishda tanlashga tayyorlash.

YOsh avlodni ongli ravishda kasb tanlashga yo`nallash yoshlarning kasbni erkin va mustahkam tanlashlar uchun mustaqil zamin yaratuvchi ilmiy-amaliy tizim sifatida qarash lozim. Bu shaxsning ma'naviy, aqliy, mehnat, estetik va jismoniy tarbiyasi, ya'ni birga ta'lim muassasalardagi o`quv-tarbiya jarayoni uzviylikda amalga oshirladi.

Kasb uzi nima? Degan savol tugiladi.

- Касб бу – инсонга маълум бир талаблар куювчи фаолият туридир.
- Касб – инсонни жамият томонидан тан олинишидир.
- Касб – тириклик ва тирикчилик манбаи.
- Касб – тирик организимдир.

Kasb tanlashga yo`llash (proforentatsiya) – termini: o`rgatish, ajrata bilish, belgilash xayotda to`g`r yo`lni tanlash degan ma'noni bildiradi.

Kasb tanlashga yo`llash tushunchasi – o`quvchi yoshlarni ongli to`g`r va erkin kasb tanlashga, kasblar, hunarlarning mehnat yo`lini tug`r belgilashga qaratilgan muayyan pedagogik ishni ifoda etadi.

Kasb so`zining ma'nosi – Insonlarning hunar, faoliyat tur va xayot kechirshlar uchun manba xizmatini o`tadigan mashg`ulotni bildiradi.

Kasbga o`rgatish ishlarni moxiyati : YOsh avlodni ongli ravishda kasb tanlashga tayyorlashda uni har tomonlama va barkamol rivojlantirshning shart-sharoitdir.

Kasbga o`rgatish – O`quvchining o`z ehtiyojini oqilona cheklaydigan shaxs sifatida barkamol kamolotga ketishining pedagogik jarayoni bo`lib, nafaqat pedagogik tashqi ijtimoiy bog`liq bo`lgan tafakkur va hatti – harakatlarni ongli ravishda o`z-o`zini boshqaruvchidir.

Ushbu vositalar kasb va kasbga o`rgatish mazmunining asosini tashkil etadi.

Kasb va kasbga o`rgatishning nazary shart – sharoitlar deganda, kasb va kasbga o`rgatish faoliyatini samarali tashkil etishga qaratilgan turli xil qarashlar majmuasi, g`oyalar va tasavvurlar yig`indisidir. Bu yoshlarning shaxsiy qiziqishlar, layoqati va qobiliyatlarga mos keladigan, jamiyat uchun zarur kasblarga yo`llashdir.

Muammoning muhimligi, yoshlarni kasbga o`rgatishga oid bir qancha amaliy masalalarni shoshilinch ravishda hal qilishning zarurligi hozirgi vaqtda ko`plab mutaxassislar: pedagoglar, psixologlar, shiforkorlar, iqtisodchilar, sosiologlar va g`oyat xilma – xil sohalarda ishlovchi amaliyotchi xodimlarning e’tiborni o`ziga jalb etadi. Bu borada ko`plab mutaxassislarning ishtirok etishi va ish olib borshi muammoni to`g`r va kompleks tarzda hal etish uchun zamin va sharoitlar yaratib beradi, albatta. Qo`yida yoshlarning kasbga o`rgatishning nazary o`zlashtirshning modelini tasvirlaymiz. (1 shakl)da.

1- shakl

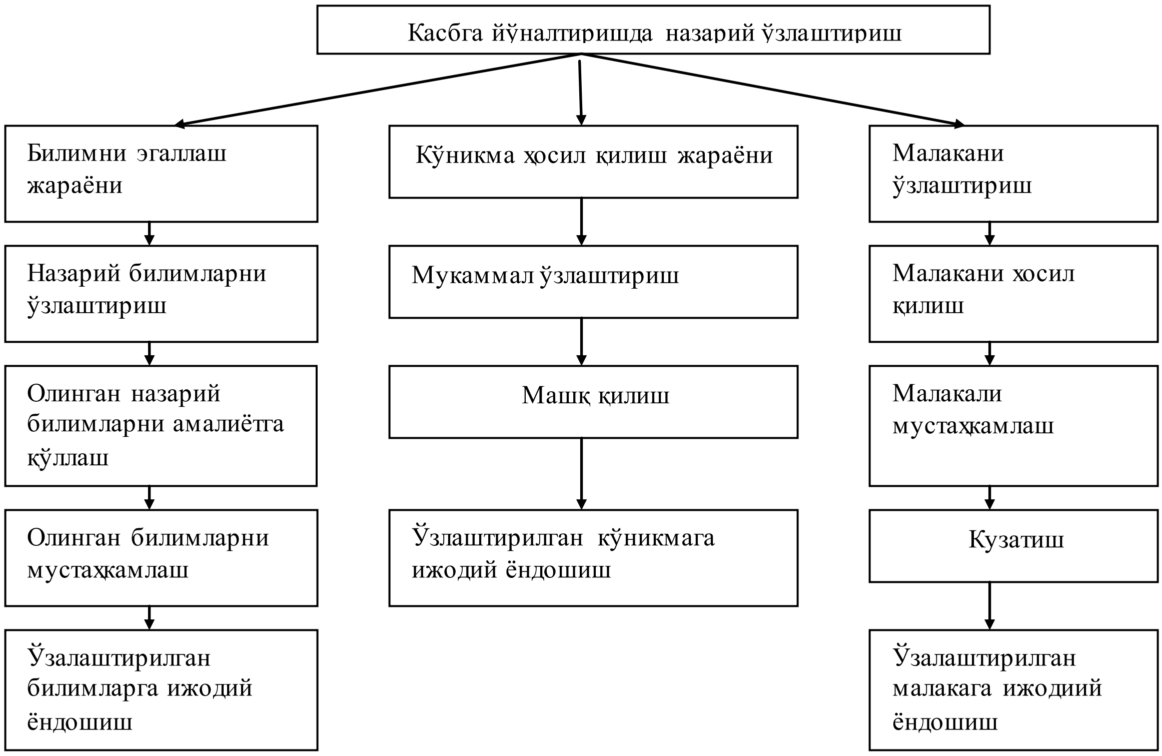

Kasb va kasbga yunaltirsh ishlar kuyidagi asosiy yunalishlarni uz ichiga oladi:

Kasbiy axborot yoshlarni – zamonaviy ishlab chikarsh turlar va kasblar, xujalik majmuasining malakali kadrlarga bo`lgan ehtiyojlar kasb bozorning kelajakdagi rivojlanishi, kasblarni o`zlashtirshning shakllar va sharoitlar mehnat faoliyati jarayonida kasbiy malakaviy usish va o`z o`zini takomillashtirsh imkoniyatlar bilan tanishtirsh;

Kasbiy maslahat YOshlarning pedagogik psixologik xususiyatlar va imkoniyatlar xamda jamiyatning ehtiyojlarni xisobga olgan xolda kasbiy yo`lini tanlash bo`yicha ongli ravishda qaror qabul qilish maqsadida kasbiy o`zligini aniqlashda yordam ko`rsatish;

Kasbiy tanlash pedagogik – psixologik psixofiziologik, tibbiy tashxis asosida o`zining psixologik - fiziologik xususiyatlarga ko`proq mos bo`lgan turli kasbiy yo`nalishlar to`g`rsida tavsiyalar bersh:

Kasbiy saralash Insonning ma’lum kasbga tegishli me’yory talablarga mos ravishda kasbiy loyiqlik darajasini aniqlash.

Mehnat va kasb - hunar ta’limida o`quvchilarni kasb va kasbga o`rgatishning qo`yidagi usullarda amalga oshirsh maqsadga muvofiqdir.

1. O`quvchilarni kasblar bilan tanishtirsh.

2. Kasblar, mehnat yutuqlar talqin etilgan asarlarni o`qishni tavsiya etish:

3. Har bir kasb haqida maxsus darslar o`tish:

4. Ishlab chikarsh korxonalar, firma, fan, maorf, madaniyat san’at muassasalarga sayohatlar tashkil etish.

5. Mehnat ilg`orlar bilan, ular ershgan yutuqlar haqida suhbatlar o`tkazish:

6. Mehnat ta’limi yo`nalishi bo`yicha – mul’tmedialar ko`rsatish:

7. O`quvchilarni turli xil to`garaklarga jalb etish:

8. YAngi kasb va mutaxassisliklar, fan texnika taraqqiyoti ishlab chikarsh texnologiyalar bilan muntazam tanishtirb bersh.

Kasb va kasbga o`rgatish ko`yidagilarni o`z ichiga oladi:

2. O`quvchilarni kasb tanlashga o`rgatishning asosiy yosh bosqichlar mazmunini qo`yidagilar:

Maktabgacha ta’lim yoshidagi - I-bosqich

Boshlangich kichik yoshdagi (1-4 sinflar) – II – bosqich

O`rta yoshdagi (5-7 sinflar) - III - bosqich

Katta yoshdagi (8-9 sinflar) – IV - bosqich

O`quvchilar kasbiy tayyorgarligini aniqlash mezoni (besh ballik) ko`rsatkich va o`lchovlar.

Birnchi bosqich – Maktabgacha ta’lim yoshdagi bolalarda (katta gurux) mehnat bilan band buladigan insonlarga, ularning mashg`ulotlarga, shuningdek qo`llardan kelidigan faoliyat turlar bo`yicha dastlabki mehnat ko`nikmalarni ijobiy, xissiy ta’sirchan shakllantirsh:

Ikkinchi bosqich – Kichik maktab yoshidagi o`quvchilarni bilishga oid va o`yin ko`rnishdagi ijtimoiy foydali mehnat faoliyatini amalga tadbiq

qilish orkali, mehnatga hurmat, mehnat kasb turlar, yo`nalishlar bilan tanishtirb borshini hamda ommaviy kasblarga bo`lgan qiziqishini shakllantirsh.

Uchinchi bosqich – O`quvchilarni kasbga o`rgatish mazmuni ulardagi qiziqish qobiliyat, layoqat va shaxs sifatida jamiyatdagi o`z o`rnini topishdagi hamda ma'naviy- moddiy qadryatning izlanuvchan – sinchkov ko`rnishlarni shakllantirsh:

To`rtinchi bosqich – O`quvchilarda kasbiy o`zlikni anglashni shakllantirsh davr ya'ni o`quvchilarni aniq bir kasbni tanlashning shaxsiy ma'noga egalligini tushunib etishi, jamiyat oldidagi burchi javobgarlik xislatlarni shakllantirsh. SHu sababdan ham mutaxassislarning har bir to`la aniq kasbga o`rgatish sohasidagi o`z faoliyatida o`zlarga ma'lum bo`lgan metodlarga, muammoga yondoshuv usullarga hamda idrok qilish uslubi va shu kabilarga tayanadi hamda kasbga o`rgatish metodologiyasini ishlab chiqish kasbga o`rgatish sohasidagi bundan buyon muvoffaqiyatli ish olib borshning muhim shartidir.

Pedagoglarning oldida turgan muhim vazifalar qo`yidagilar: -o`quvchilarda aniq bo`lgan qiziqishlarni yanada takomillashtirsh;

- uni kasb tanlash darajasiga etkazish;

-ko`p qirrali qiziqishiga ega bo`lgan o`quvchilarda o`ziga ko`proq yoqqan sohani, to`garakni tanlashga amaliy yordam bersh;

- o`quvchilarda mehnat qiluvchi kishilarga nisbatan hurmat xislatlarni tarbiyalab bersh;

- o`quvchilarning o`ziga xos qiziqishlarni e'tiborga olgan holda ularni sekin-asta jamiyat ijtimoiy mehnatiga jalb qilib borsh;

- kasbiy ma'lumotlarni etarlicha berb borsh;

- inson mehnati bilan yaratilgan moddiy boyliklarni har tomonlama tejash xislatlarni tarbiyalash;

- o`quvchilarning o`zi qiziqadigan mehnat ta'limi yo`nalishiga jalb qilish va egallangan iqtisodiiy bilimlarni amalda qo`llashlarga ershish;

- o`quvchilarda mehnat va kasb tanlash darslarga qiziqish uyg`otish va uni oshirshda hal qiluvchi ta'sirni yuksak mahorat bilan amalga oshirsh. Bu jarayoni to`g`r tashkil etilganda shaxsning bo`lg`usi kasbiy faoliyat sube'kti sifatida shakllanishini ta'minlaydi. Hozirgi vaqtda ijtimoiy va ilmiy texnikaviy taraqqiyot sharoitida maktab o`quvchilarni kasb va kasbga o`rgatishning muhimligi ancha oshdi.

2. O`quvchilarni to`g`r va erkin kasb tanlashga o`rgatish bugungi kunning dolzarb vazifalardan birdir. To`g`r kasb tanlash insonning kelajagini hayot tarzini belgilashda katta ahamiyat ega. Har bir shaxs kasbni o`z qiziqishi, qobiliyati va insoniyatlar nuqtai nazardan tanlaydi (1 – shakl) da ifodalangan.

Kasbni to`g`r tanlash – inson turmushida muhim qadamdir, yosh avlodning butun hayotidagi muvofaqqiyat ko`p jihatdan kasbning qanchalik to`g`r tanlashiga bog`liq.

Kasb tanlashda o`quvchilarga bir qator omillar ta'sir etadi.

Qiziqish – bu voqelikdagi predmetlar va va hodisalarning bilish yo`nalishini belgilaydigan, biror narsaga berlish, qoniqish tuyg`usi orqali uyg`onadigan faoliyati tushuniladi.

Qobiliyat – Qaysi bir faoliyatni muvoffaqiyatli bajarshga ta'lluqli bo`lgan va bilimlar, malakalarni egallashning tezkorligini engilligini izohlab beradigan xususiyatdir.

Idrok – Mazkur muddatda sezgi organlarning yoki bir butun xodisalarning inson ongidan aks etishidir.

Xarakter - Xatti harakatlarning sifat jihatlarning o`ziga xosligini, mustahkamligini ko`rsatib turadigan, maxsus munosabatlarni paydo bo`lish jarayonida o`zining izini qoldiradigan xususiyatlar majmuasidir.

Tafakkur - Bilish, anglashning yuqor shakli bo`lib o`zida obe'tiv dunyodagi xodisalar bilan narsalar o`rtasidagi munosabatlarni namoyon etishdir.

Bilish - Dunyo haqidagi yangi bilimlar hisoblanadigan sub'ekt va ob'ektning o`zaro ta'sirni, voqelikning ruhiyatida qayta ta'sir etilishi hamda aks ettirsh jarayonidir.

Erk - O`z oldiga maqsadlarni qo`yish va qabul qilish bilan, shu bilan birga, ularni hal etish, amalga oshirsh yo`lida ichki va tashqi to`sqinliklarni engib o`tishdir.

Dunyodagi kasblar, hunarlar, ularning sir asrorlar bilan tanishtirsh, qadim ota-bobolarmiz shug`ullangan turli xil hunarmandchilik naqqoshlik, ganchkorlik, yog`och o`ymakorligi, kandakorlik, beshikchilik, pichoqchilik, miskorlik, kashtachilik, etikdo`zlik, do`ppi tikish, zardo`zlik, gilamchilik, kosibchilik, to`quvchilik, zargarlik, kulolchilik kabi kasb hunarlar bilan tanishtirsh mehnat va kasb tanlashga yo`llash darslarda amalga oshirladi.

3. Kasbiy kompetentsiya va maxsus malakalarni, kasbga bo`lgan qiziqishlarni shakllantirshning bunday imkoniyatlar ob'ektiv zaminga ega bo`lib voqelikda har kuni amalga oshirlmoqda.

Kasbga o`rgatish o`quvchilarga politexnik ma'lumot bersh masalalar bilan; kasb tanlash esa muayyan bilim darajasi bilan chambarchas bog`liqdir. Ma'lumki, politexnik ta'lim xalq xo`jaligini rivojlantirshning ijtimoiy iqtisodiy va ilmiy texnikaviy asoslarni tahlil qilish, ishlab chiqarsh tarmoqlarning istiqbolli yo`nalishlarni aniqlashni, bu yo`nalishlar belgilovchi yangi va ilg`or texnologiyalarning ilmiy asoslarni o`rganishni nazarda tutadi. YOshlarni amaliy faoliyatlarni va kasbiy xislatlarni singdirsh, o`z ustida mustaqil ishlash hamda o`zini, politexnikaviy va kasbiy mahoratini oshirb borshga tayyorlashdan iborat.

Kasbga o`rgatish zamon bilan ham nafas olib borlishi zarur. SHu sababdan o`quvchilarni kasb – hunarga to`g`r o`rgatish bilimlarni chuqurroq bersh, nazarya bilan amaliyot uzviyligini ta'minlash ularni ilm hunarga ishtiyoqmandligini, mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashimiz zarur.

O`quvchilarda kasbga bo`lgan qiziqishni shakllantirsh uchun uni vujudga keltirgan muhit va sharoitni aniq bilish lozim. Bu sharoitlar qo`yidagilardir:

Kasbiy ma'lumotlarni etarlicha berb borsh:

Umum texnika va kasbiy fan to`garaklar faoliyatini ildam rivojlantirsh:

Kasbga yo`naltiruvchilar: ota-ona, fan o`qituvchilar, sinf rahbarlarning ish o`z so`ziga munosib bo`lgandagina o`quvchining sevgan kasbiga chuqurroq bog`lanishini e'tiborga olish.

Maktab, oila, maxalla, kasb - hunar kollejlar, tashxis markazlarning faoliyatini kuchaytirsh:

"Kim bo`lishni istayman", "Nima uchun shu kasbni tanladim?" savollarga javob izlash unga yangi innovasion texnolgiyalardan foydalanish:

Kasb tanlashga qiynalayotgan va ikkilanayotgan o`quvchilar bilan indvidual tarzda ishlash.

1 – шакл

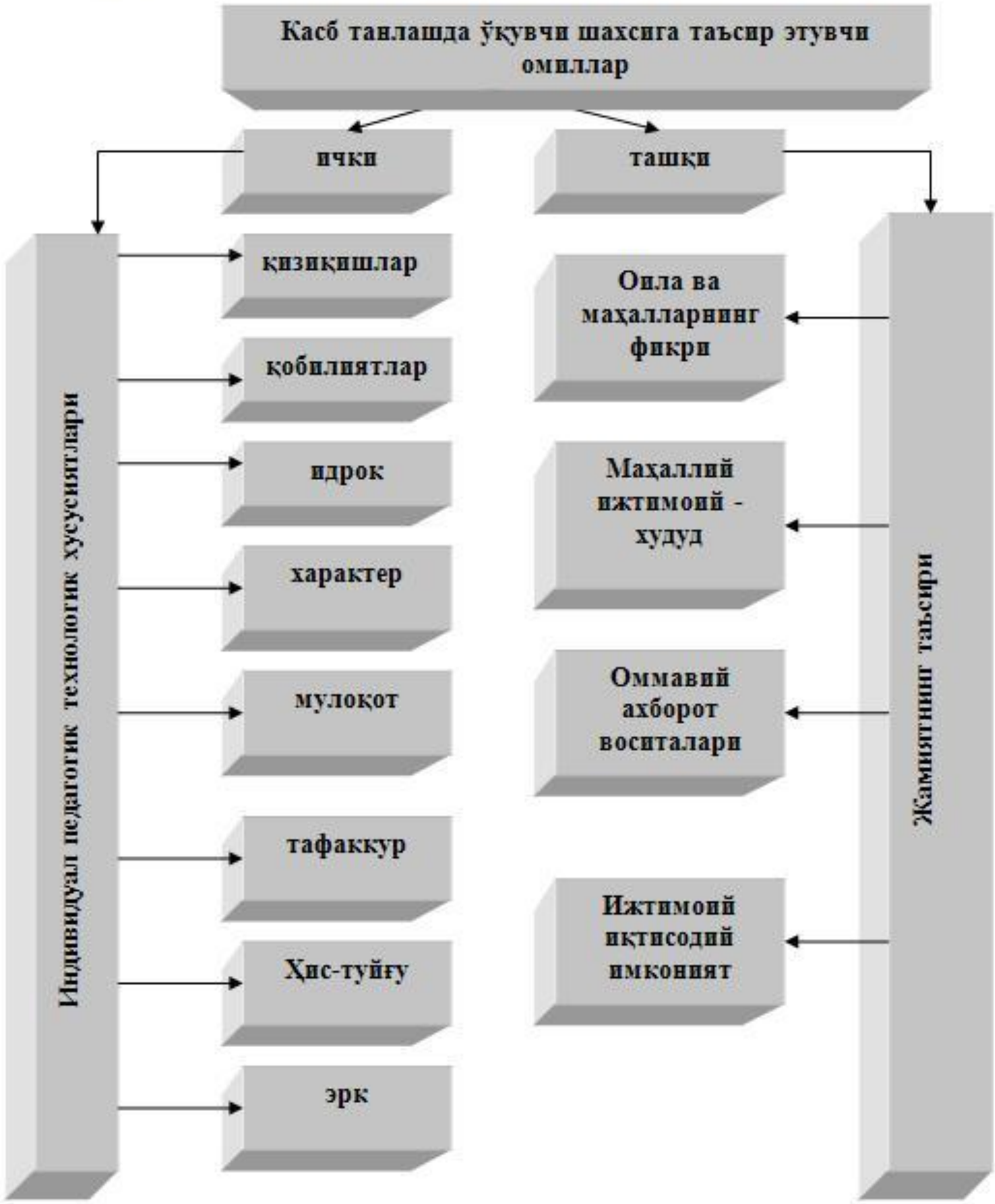

Respublikamiz mustaqillika ershgandan keyingi yillarda ta'limni isloh qilish bo`yicha ko`pgina qaror va qonunlar qabul qilindi, ularda o`quvchilarni kasb tanlashga o`rgatish vazifalar xam etarlicha o`z ifodasini topmoqda. Bunga Xalk ta'limi vazirligining 2002 yil 10 oktyabrdagi 153 sonli buyrug`i asosida o`quvchilarni kasb - hunarga o`rgatish tizimini takomillashtirshning YAngi qonsepsiyasini ishlab chiqildi va tasdiqlandi.

Hozirgi kunda kasbga o`rgatishdan maqsad – o`sib kelayotgan yosh avlodni kasbni (kasblarning tiplar, turkumlar, gruppalar, bo`limlarni) ongli ravishda tanlashga tayyorlashdir. Kuzatish – o`quvchilarni o`rganishning keng ommalashgan metodidir. Bu metod muayyan maqsadni ko`zlaydi, ish reja asosida olib borladi, kuzatishning yakunlovchi natijalar qayd qilinadi. Insoning ilmga bo`lgan chanqoqligini qondiruvchi birnchi ziyo chashma bu maktabdir. Maktabda o`quvchi shaxs sifatida shakllana boshlaydi. Unda dastlabki kasbiy xissiyotlar yuzaga keladi. Bular mehnatsevarlik, mehnat qilish zarurligini tushunish va anglash, o`z ishini rejalashtira va nazorat qila bilish, ish o`rnini to`g`r tashqil qilish, iqtisodiy - tejamkorlik, sabr – toqatlilik, talabchanlik, topshirqni bajarshning eng oqilona usuli (etti o`lchab, bir kes) tanlab ola bilish xamda vaqtni tejash va shu kabilardir. Bolalarni kasblar olamiga asta – sekin olib borsh, ularni shu olamda mo`ljal olishga o`rgatish zarur.

O`qituvchi – o`quvchini darslarda kuzatish, u bilan suhbatlashish, bola faoliyati mahsulini tahlil qilish jarayonida uning ba'zi xususiyatlarni qobiliyat, qiziqish, moyilliklarni payqab oladi, bu xislat va fazilatlarni shakllantirb bular kasbni belgilashda asosiy omil bo`lishi mumkin. Bolaning kasbiy muhim xislat va fazilatlarni barvaqt aniklash va esa keyingi o`z xususiyatlarga qarab kasbni to`g`r tanlash, uni muvoffaqiyatli ravishda o`zlashtirsh, mehnatda yuksak natijalarga ershish imkonini bershi mumkin.

Ko`pincha mustaqil Xamdo`stlik mamlakatlar hamda Respublikamiz olimlar o`tkazgan ilmiy – tadqiqotlarda bolajonlarning rayiga, hoxish – istagiga, intilishini uch bosqichda tajrba – sinov ishlarni umumlashtirb tahlil qilmokdalar. Diagnostik suxbatlar – yakka tartibda yoki jamoa tarzda o`tkazilishi mumkin. Psixolog olim K.M.Gurevich 3-4 yoshli bolalarda motivlarning birlamchi tobeligi va dastlabki irodaviy harakatning paydo bo`lishini tatbiq etib, bolaga jimjimador uyinchokni olishdan – oldin o`zi yoktirmagan ishni bajarsh topshirg`ini bergan. Olingan ma'lumotlardan

qo`yidagilar ma’lum bo`ldi: a) – maktabgacha yosh davrda ezgu orzular yo`lida harakat qilish imkoniyati to`g`iladi; b) – ushbu orzularning bevosita bog`liq sabablar bevosita sabablarga qarganda ertaroq paydo bo`ladi; v) – bevosita idrok qilinadigan narsalarga aloqador hoxishni bajarshga qaraganda, narsaning o`ziga aloqador hoxishni bajarshni muayyan muddatga kechiktirsh osonroq. Xulosa qilib buning zamirda bolaning mayinligi, niyati, orzusi, kasbga qiziqishi, hoxish – istagi va tilagining mazmuni hamda xususiyatidagi o`zgarshlar yotadi. Maktab o`quvchilarning tahminan 25-30% foizida tanlangan kasbga nisbatan kasbga barqaror qiziqishlar boshlang`ich kichik yoshlardayoq shakllanar ekan.

O`qituvchining vazifasi: - o`quvchilarning qiziqishlarni mumkin qadar oldinroq aniqlashda va davlat, xokimiyat, maxalla, oila talab – extiyojlarga muvofiq shu qiziqishlarni rivojlantirshda, inson shaxsini har tomonlama uygun barkamol toptirsh uchun shart-sharoitlar yaratishdan iborat.

O`quvchini mehnat qilishga o`rgatish, nafaqat mehnatni sevishga u bilan shunday uygunlashishiga ko`niktirsh kerakki, mehnat uning vujudiga singib ketsin. Ularni kasb hunarga o`rgatish, orkali biror kasb egasi bo`lishida, o`quvchilar mehnatisiz biror – bir narsaga ersha olmasliklarni tushunib etsinlar (2 – shakl) da ifodalangan.

Maktabgacha ta’lim yoshidagi (birnchi bosqichda) bolalar ta’lim – tarbiyasiga qo`yiladigan Davlat ta’lim standarti talablarda xam maktabgacha yoshdagi bolalarning odob – ahloqi va mehnatga layoqatligi jihatdan etuk komil inson bo`lishiga katta e’tibor berladi. Bolalar ilk yoshdan boshlab mehnatsevar bo`lish va boshqalar mehnatni qadrlash kabi odatlarga o`rgatiladi. Mana shu odatlar bolani odob-ahloqli, mehnatga moyillik qilib tarbiyalash mazmunining asosini tashkil etadi. Odob – ahloqi va mehnatga layoqatliligiga oid egallashlar zarur bo`lgan minimal talablar:

- kattalar mehnatini qadrlash lozimligini bilish;
- o`ziga ishonish;
- o`z – o`ziga xizmat qilish;

- uyda yoki bog`cha xovlisida engil yumushlarni bajara olish;

- maxallada yoki tomorqada mehnat qilayotgan kattalarga ko`maklashish;

- o`yinchoklarni va xona anjomlarni o`z joyiga qo`yishni bilish;

- mehnatsevar bo`lish yaxshi odat ekanligini anglash va x.k.lar amalga oshirlsa, boshlang`ich kichik yoshdagi, o`rta yoshdagi, katta yoshdagi, akademik lisey, kasb-hunar kolleji bosqichlarning asosi hisoblanadi.

4. O`quvchilarni kasbga o`rgatish yosh ikkinchi bosqichi (boshlang`ich kichik yoshdagi) qo`yidagi mazmuni ega bo`ladi:

Boshlang`ich I-IV sinf o`quvchilarni kasbga o`rgatishdan maqsad ularni mehnat, kasb turlar, yo`nalishlar bilan tanishtirb borsh va o`quvchilarda kasb faoliyatiga bo`lgan qiziqishni shakllantirshdan iborat. Bunga ershish uchun ularda mehnat va kasb olami xaqida tasavvur paydo qilish, - o`quvchilar bilan «Kim bo`lsam ekan», «Kasbim-faxrm», «Kasb tanlash - hayot ko`zgusi» kabi mavzularda suhbatlar, bahslar munozaralarni tashkil qilish; o`z-o`zini baholay bilish malakalarni hosil qilish; - intellektual va hissiy irodaviy hislarni rivojlantirsh: Bu yoshdagi bolalar mehnatga halol munosabatda bo`lishlar uning xayotdagi va jamiyatdagi rolini tushuna bilishlarda, har qanday ish bajarsh uchun intiluvchanlik, tabiat, atrof-muhitga va uning boyliklarni saqlash va boshqalarda.

I-bob bo`yicha xulosalar

Xulosa qilib shuni aytish mumkinkim: pedagoglarning oldida turgan muhim vazifalar bu:

- o`quvchilarda aniq bo`lgan qiziqishlarni yanada takomillashtirsh;

- uni kasb tanlash darajasiga etkazish;

-ko`p qirrali qiziqishiga ega bo`lgan o`quvchilarda o`ziga ko`proq yoqqan sohani, to`garakni tanlashga amaliy yordam bersh;

- o`quvchilarda mehnat qiluvchi kishilarga nisbatan hurmat xislatlarni tarbiyalab bersh;

- o`quvchilarning o`ziga xos qiziqishlarni e'tiborga olgan holda ularni sekin-asta jamiyat ijtimoiy mehnatiga jalb qilib borsh;

- kasbiy ma'lumotlarni etarlicha berb borsh;

- inson mehnati bilan yaratilgan moddiy boyliklarni har tomonlama tejash xislatlarni tarbiyalash;

- o`quvchilarning o`zi qiziqadigan mehnat ta'limi yo`nalishiga jalb qilish va egallangan iqtisodiiy bilimlarni amalda qo`llashlarga ershish;

- o`quvchilarda mehnat va kasb tanlash darslarga qiziqish uyg`otish va uni oshirshda hal qiluvchi ta'sirni yuksak mahorat bilan amalga oshirsh. Bu

jarayoni to`g`r tashkil etilganda shaxsning bo`lg`usi kasbiy faoliyat sube’kti sifatida shakllanishini ta’minlaydi. Hozirgi vaqtda ijtimoiy va ilmiy texnikaviy taraqqiyot sharoitida maktab o`quvchilarni kasb va kasbga o`rgatishning muhimligi ancha oshdi.

O`quvchilarni to`g`r va erkin kasb tanlashga o`rgatish bugungi kunning dolzarb vazifalardan birdir. To`g`r kasb tanlash insonning kelajagini hayot tarzini belgilashda katta ahamiyat ega. Har bir shaxs kasbni o`z qiziqishi, qobiliyati va insoniyatlar nuqtai nazardan tanlaydi.

II-BOB. 4-SINFLARDA KASB TANLASHGA O`RGATISHDA INTEGRASION YONDASHUV JARAYONI VA PEDAGOGIK IMKONIYATLAR

2.1. 4-sinflarda kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondashuv jarayonining mazmuni

Hozirgi ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot jarayonida o`quvchilarni kasb-hunarga o`rgatishda integrasion yondashuv sohasida o`ziga xos vaziyat vujudga keldi. Istiqbolda jamiyatning yosh  a’zolar oldida uni har tomonlama rivojlantirsh vazifasi turbti. Ta’lim jarayoni muntazam takomillashtirlayotganligiga qaramasdan, o`quvchilarda kasb tanlashga o`rgatish sohasida hali ko`plab ishlarni amalga oshirsh zaruryati mavjud.

Amaliyotdagi mavjud holatni tahlil qilish natijalar markur muammoning echimi ustida jiddiy izlanishlar zarurligini ko`rsatdi. Buning uchun dastlab mavjud kamchiliklarning sabablarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo`llarni ko`rsatish lozim. Buning asosiy sabablar o`quvchilar muayyan kasbni ishonch va qat’iylik bilan tanlamayotganliklardadir.

Ma’lumki, boshlang`ich ta’limning 4-sinfida shaxs o`z nuqtai nazarlarni aniq belgilab olish imkoniyati va salohiyatiga ega bo`ladi. Men kim bo`lishim kerak?, Qanday kasb egasi bo`lishim lozim?, Qaysi sohada ko`proq kerakman-u, bu sohada qanday muvaffaqiyatlarga ersha olaman? O`quvchilar o`z oldilarga xuddi shu kabi savollarni qo`yishlar va unga javob bera olishlar talab etiladi.

Ma’lumki, kasb-hunarlar olami juda ham kengdir. Bu olam o`z ichiga yuzlab mutaxassisliklar va kasb-hunar sohalarni qamrab oladi. Har bir o`quvchi maktabda tahsil olayotgan vaqtida kasbiy tanlov muammosiga duch keladi.

Kuzatishlarmiz shuni ko`rsatdiki, aksaryat kasb-hunar kollejlar o`quvchilar maktab davrda kasb tanlashda xatoga yo`l qo`yganliklarni tan

olmoqdalar. 4-sinf o`quvchilarni odatda ko`plab kasblar o`ziga jalb eta boshlaydi.

Ma'lumki, mehnatning turli turlar insondan turli-tuman, ba'zan o`zaro bir-birni inkor etadigan sifatlar va ko`nikmalarni talab qiladi. Kasblar har bir shaxsdan birnchi navbatda yuksak madaniyat, umummehnat ko`nikmalar va malakalarni taqozo qiladi. Muayyan kasbiy nuqtai nazarga ega bo`lmasdan turb, shaxs mikrososiumda munosib o`rn egallay olmaydi. Albatta, o`quvchilik davrdayoq munosib kasb-hunar tanlash oson emas. Buning uchun o`quvchi ijtimoiy, shaxsiy jihatdan chuqur tanlov imkoniyati va mustaqillikka ega bo`lishi lozim.

O`quvchining mustaqil kasb tanlashi uning samarali ijtimoiylashuvi uchun muhim omildir. Munosib kasb tanlay olish natijasida shaxs o`zining hayot yo`lini belgilaydi. Natijada u jamiyat a'zolar orasida munosib o`rn egallaydi, o`z mehnat faoliyatidan qoniqish hosil qiladi.

Bugungi kunda jamiyat va ta'lim tizimi o`quvchi yoshlarning o`z nuqtai nazarni aniq belgilashi uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda. Ular oldida o`z kuchlar va salohiyatlarni mehnat va kasbiy faoliyatning turli sohalarga safarbar qilish imkoniyati vujudga kelmoqda. O`quvchilar maktabda to`g`r kasb tanlovini amalga oshirshlar uchun fan o`qituvchilar, sinf rahbarlar, maktab psixologi ularga yaqindan yordam bershi kerak. To`g`r kasbiy tanlov bugungi kunda inson hayot yo`lini belgilovchi asosiy omil sifatida muhim ijtimoiy-pedagogik ahamiyatga ega. SHaxsning ko`pgina ijtimoiy imkoniyatlar xuddi mana shu tanlov natijasida ro`yobga chiqadi.

To`g`r kasbiy tanlov shaxsning jamiyatda o`zini namoyon qilishi uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Ma'lumki, har bir shaxs o`zi moyil bo`lgan mehnat va kasb ko`nikmalarni egallay oladi. Bo`lajak kasbni to`g`r tanlash o`quvchi uchun muhim ahamiyatga ega. Bunda u birnchi navbatda o`z mayllar va imkoniyatlarga tayanishi kerak. Pedagoglar va psixologlarning ta'kidlashlarcha, kasb-kor tanlash davr shaxsning bolalik davrga to`g`r

keladi. Bolalar dastlab turli o`yinlar jarayonida o`zlar uchun muayyan kasbiy rollarni tanlab oladilar. Bunda ularga o`qituvchilar va ota-onalar yaqindan yordam bershlar kerak. O`qituvchilar va ota-onalar har doim bolalarning o`yin faoliyatini diqqat bilan kuzatishlar lozim. CHunki, ular rolli o`yinlar o`ynash jarayonida muayyan mehnat tur va kasbga xos bo`lgan ko`nikmalarni egallashga intiladilar. Masalan, savdo-sotiqqa qiziqadigan, shu kasbni egallashga moyil bo`lgan o`quvchilar stollardan peshtaxta, qog`ozlardan pullar yasab o`ynashga intiladilar. O`quvchilar 4-sinfda muayyan kasbiy tanlovga ega bo`lishlar lozim. Asosan, 4-sinf o`quvchilar bu sohada qat’iy bir qarorga kelgan bo`lishlar shart.

O`quvchilarning umumiy dunyoqarashlar ularning istiqboldagi rejalarda o`z aksini topadi. O`quvchilarning istiqboldagi hayotiy rejalar nihoyatda keng va hissiyotlarga to`laligini kuzatishlarmiz natijasida aniqlashga ershdik. Bu rejalar odatda o`smir yoshdagi o`quvchilar hayotining barcha qirralarni qamrab olganligiga guvoh bo`lish mumkin. O`smir yoshdagi o`quvchilar uchun eng murakkab va kechiktirb bo`lmaydigan ijtimoiy holatlardan bir to`g`r kasb tanlashdir. Kelajakka ruhiy ishonch va qat’iyat bilan intilish, fikran namunali ijtimoiy faoliyat ko`rsatish orzusi aksaryat o`quvchilarga xosdir. O`quvchi jamiyatdagi mustaqil hayoti mazmunini oldindan tasavvur qila olishi lozim. Bu esa, uning to`g`r kasbiy tanlovi bilan bog`liqdir. O`quvchi o`zining kelajakdagi hayoti haqida engil-elpi tasavvurga ega bo`lishiga qaramasdan, kasbiy tanlov uning uchun mhim ahamiyatga ega. O`ziga xos kasbiy tanlov esa, har bir o`quvchining o`ziga xosligiga bog`liq. O`quvchining o`ziga xosligi u o`zlashtirgan dastlabki mehnat va kasbiy ko`nikmalarda o`z ifodasini topadi.

O`smir yoshdagi o`quvchilar o`z xarakter xususiyatlar va temperamentlar bilan bir-birlardan keskin farq qiladilar. SHu bilan bir qatorda, ularning har bir o`ziga xos imkoniyat, ehtiyoj, intilish, qiziqish va o`zini anglash darajasiga ega. O`quvchining o`ziga xosligi uning u tanlagan

hayot yo`li va kasb-korda namoyon bo`ladi. Maktabda o`qish davrda o`quvchilarda muayyan dunyoqarash ham tarkib topadi. CHunki, ular bu davrda bolalikdan kattalikning dastlabki bosqichiga o`tadilar. Bu jarayonda asta-sekin mustaqillik, mas'uliyat, jamiyat hayotiga faol ishtirok etishga intilish, turli muammolarning maqbul echimini izlash, kasbiy nuqtai nazarga ega bo`lish kabilar tarkib topadi. O`quvchilar to`g`r kasbiy tanlovga ega bo`lish natijasida ijtimoiy hamda shaxsiy nuqtai nazarlarni namoyon qiladilar. Ta'kidlab o`tilganidek, shaxsning kasbiy tanlovi bolalikda boshlanib, o`smirlik davrda yakunlanadi. O`quv jarayonida o`quvchilarning kasbiy mayllarni aniqlash asosida ularni mehnat faoliyatida yo`naltirsh amaliy ahamiyatga ega. Qiz bolalarda kasbiy moyillik jadallik bilan ijtimoiy ehtiyojga aylanadi. Ularda kasb tanlash va uni egallash o`z-o`zini kasbiy aniqlashdan boshlanadi. Bu davrda o`quvchilar kelajakda amalga oshiradigan faoliyat sohalarni aniq belgilab olgan bo`lishlar kerak.

4-sinfda o`quvchilarning muayyan kasbni egallash haqidagi orzular ularning imkoniyatlar doirasida o`zgarb turadi. O`z rejalarni amaliy harakatlar orqali namoyon qilishga nisbatan intilish vujudga keladi. Ba'zilar esa kelajakda faoliyat ko`rsatadigan kasblar haqida juda kam o`ylaydilar. Ko`pgina yoshlarda muayyan kasblarga bo`lgan qiziqishlarni turli omillar, chunonchi, atrofdagi odamlar, matbuot, sayru-sayohatlar, mashhur shaxslar ta'sirda hosil bo`ladi. Ular bir vaqtning o`zida ko`p narsalarga qiziqadilar va ko`pgina kasblarga nisbatan yo`nalish oladilar. Bu yoshda ular turli to`garaklarga katta qiziqish bilan qaragan holda qatnashadilar. Ular o`zlar qiziqqan kasbni egallashga nisbatan imkoniyatlarni yuqor baholaydilar. To`garak mashg`ulotlarda ishtirok etish natijasida o`quvchilar o`z imkoniyatlar va kamchiliklarni to`g`r baholash ko`nikmasini egallaydilar. To`garaklar o`quvchilar uchun o`z faoliyatlarni sinab ko`rsh va orzular ro`yobga chiqishi uchun eng yaxshi imkoniyatdir. O`quvchi yoshlarning kasb-hunarga bo`lgan intilishlarni so`ndirmaslik

kerak. Biroq, ularga bu yo`lda duch keladigan qiyinchiliklarni o`qituvchilar, ota-onalar, to`garak rahbarlar muntazam anglatib borshlar lozim.

Ko`pgina o`quvchilar 4-sinflarda kelajak haqida faol va muntazam o`ylay boshlaydilar. Ular o`z orzularning haqiqatga aylanishini xohlaydilar. Boshqa bir guruh o`quvchilar esa, o`zlarni kelajakdagi hayotini turli varantlarda tasavvur qiladilar. YAna boshqa bir guruh o`quvchilar o`zlarning imkoniyatlar tanlagan kasblarning talablarga to`g`r kelish-kelmasligi haqida o`ylay boshlaydilar. Bir guruh yoshlar qaysi o`quv yurtida o`zlar tanlagan kasbni egallash mumkinligi haqida ma’lumot to`play boshlaydilar. O`smirlar o`z sinfdoshlarning rejalar bilan ham qiziqadilar. Ular o`z shubhalar, taxminlarni o`zaro muhokama qilib ba’zilar orzulardan tona boshlaydilar. Bir qator o`quvchi yoshlar alohida mavqega ega bo`lgan katta yoshdagi o`rtoqlarning ta’sirga ham berladilar. Bu davrda o`quvchilar vaqti-vaqti bilan o`zlar tanlagan kasblar haqida bahslashadilar.

Boshlang`ich ta’limni bitirsh arafasida o`quvchilarda umumiy ta’limning keyingi bosqichida fanlar kesimi kengayib, qaysi kasb egasi bo`lishlar va buning uchun qaysi fanlarni chuqurroq o`zlashtirshlar lozimligi borasida, shuningdek, o`z kelajaklar haqidagi qarashlar barqarorlashadi.

O`quvchilarning kasbiy o`z-o`zini aniqlashi muhim jarayon hisoblanadi. Texnologik ta’lim o`quvchilarni kasbga yo`llash vazifasini ham o`taydi. SHu bilan bir qatorda, adabiyot, ma’naviyat asoslar va milliy istiqlol g`oyasi, iqtisodiy bilim asoslar kabi o`quv fanlar ham o`quvchilarni kasb-hunarga yo`llashda muhim o`rn egallaydi. Kasbga yo`llash jarayonining muvaffaqiyatli kechishi shunday holatni ta’minlaydiki, o`quvchi u yoki bu kasbni egallashga ruhan tayyor bo`ladi. O`quvchilarning kasb tanlashi ularning ichki, imkoniyatlar, ehtiyojlar bilan muayyan6 kasb talablarning muvofiq kelishiga ham bog`liqdir. Kasb tanlash shaxsning hayotdagi asosiy qaror hisoblanadi.

Kasb tanlash psixologik jihatdan ikki yo`nalishdagi holatni qamrab oladi:

1) tanlov sub'ekti-bu tanloq qarorni bergan shaxs;

2) tanlov ob'ekti-bu o`quvchi tomonidan tanlangan kasb.

Kasb tanlash bu ayni bir vaqtda sodir bo`ladigan,me'yorlangan holat emas. Kasb tanlash o`zining turli bosqichlarga ega. Bu bosqichlar yaxlit bir jarayonni tashkil qiladi. Ushbu bosqichlarning davomiyligi quyidagilarga bog`liq:

- tashqi shart-sharoitlar;
- tanloq qarorni bergan o`quvchining o`ziga xos xususiyatlar.

Kasbiy o`z-o`zini aniqlash shunday jarayonki, u maktab ta'limining barcha bosqichlarda davom etadi. Bu jarayon kasbiy mo`ljallardan tortib, muayyan faoliyatni egallashga kirshishgacha bo`lgan holatlarni qamrab oladi. Bu jarayon o`quvchiga o`z-o`zini aniqlash imkonini beradi.

Kasb tanlashning dastlabki bosqichi kichik maktab yoshidagi o`quvchilarga xosdir. Kasb haqida juda kam ma'lumotga ega bo`lgan o`quvchilar ularni to`la-to`kis bir-birdan farqlay olmaydilar. Ular kasbning ichki imkoniyatlar haqida muayyan vaziyat bilan bog`liq holdagi tasavvurlarga ega bo`ladilar. Bunday holatlarda kasb tanlashga oid rejalar ham barqaror bo`lmaydi.

4-sinf o`quvchilarda muhim kasbiy va ijtimoiy ahamiyatga ega bo`lgan sifatlarni shakllantirsh lozim. O`quvchilarning ma'lum miqdordagi ijtimoiy-kasbiy bilim va tushunchalar bilan qurollantirsh, shaxsni mehnat va ijtimoiy jarayonlarning sub'ekti sifatida tushunishlarga ko`maklashish, o`zlarni anglashlar va o`z imkoniyatlarni amaliy tekshirb ko`rshlar uchun qulay pedagogik sharoit yaratish, o`quvchilarning kasbga yo`naltirsh jarayonining asosiy vazifalardandir.

SHu boisdan o`quvchilarning kasb tanlash muammosi maktab ta'limida katta o`rn tutadi.

Kasbni to`g`r tanlash mehnat va ijtimoiy faoliyatda eng yuksak ko`rsatkichlarga ershishga yordam beradi, mehnat jarayoni va uning natijalardan qoniqish esa, shaxsda ijodkorlik, hissiy ko`tarnkilik va jamiyat hayotida farovonlikni ta’minlashga ko`maklashadi.

SHu maqsadda fan o`qituvchilar quyidagi ishlarni amalga oshirshlar kerak:

-dars materallar tarkibiga maqsadga muvofiq tarzda o`quvchilarni kasbga yo`llash va ijtimoiylashtirshga xizmat qiladigan o`quv ma’lumotlarni singdirsh;

-muayyan mavzu mazmuniga bog`liq holda o`quvchilarga kasblar va ularning ijtimoiy ahamiyati haqida ma’lumot beruvchi o`quv materallarni kirtish;

-maqsadga muvofiq tarzda ko`rgazmali va audio-video vizual vositalardan foydalanish;

-o`zi o`qitayotgan fanning maqsadlardan kelib chiqqan holda kasblar va kasb egalarning ijtimoiy mavqei haqida ma’lumot beruvchi adabiyotlarni o`quvchilarga tavsiya etish;

-o`z fani bilan bog`liq sohalarda faoliyat ko`rsatgan yoki ko`rsatayotgan mashhur kishilar bilan o`quvchilarni tanishtirsh;

-o`quvchilarning o`z sohalarga bo`lgan qiziqishlar va mayllarni o`rgangan holda, olingan natijalarni sinf rahbarlar, maktab psixologi va ota-onalar bilan muhokama qilish;

-o`z fanlar va shu sohaga oid kasblarga bo`lgan qiziqishlarni o`quvchilarda rivojlantirsh maqsadida, ular bilan yakka tartibda ishlashga ershish;

-maktabdagi kasbga yo`naltirsh xonasida joylashtirlgan materallarni o`z faniga oid o`quv ma’lumotlar va ko`rgazmalar bilan boyitish kabilar.

2.2. 4-sinflarda kasb tanlashga o`rgatishda integrasion yondashuvning shakl, usul va metodlar

Boshlang`ich sinf o`quvchilarda kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirsh o`z-o`zidan mehnatga bo`lgan munosabatning shakllanish jarayoni bilan bog`liqlikda amalga oshirladi. CHunki bu jarayonning maqsadi faqatgina kasb-hunar nomlar bilan tanishtirshgina bo`lib qolmay, o`rganilayotgan biror bir kasb yoki hunarning mazmuni, vazifasi, o`ziga xos tomonlar, shuningdek, shu kasb egalarning muvaffaqiyalar bilan ham habardor qilib borshni ham o`z ichiga oladi.

Farobiyning asarlarda hunar va san'atlar qaysi tur va sohalarga taalluqli ekanligiga ko`ra bir-birdan afzal ko`rnishi ta'kidlanadi. Masalan, bo`z to`qish, shoyi to`qish, attorlik, hovli supursh, raqs san'ati, fikh ilmi, tabiblik yoki so`z san'ati bir-birdan qanchalik afzal bo`lsa, baxtga ershuv darajalar ham shunga o`xshashdir deb hisoblaydi.

SHuningdek, nazary va buyuk fikry fazilat, ulug` tug`ma va ulug` kasb (kasb-hunar) fazilati, odat-malaka bo`lib qolgan odamda bu fazilatlar irodani hosil qilishning va odatga aylantirshning sababi bo`ladi. Bunday odamlar cheksiz va juda kuchli tabiat va iroda egalar ekanligi ta'kidlanadi.

Kaykovusning "Qobusnoma" asarda kasb-hunarga oid bilimlarga ega bo`lish zarurati yuzasidan so`z borb, hunarsiz kishi hamisha foydasiz bo`lur va hech kishiga naf etkurmas. Agar kishi har qancha oliy nasab va asl bo`lsa, ammo hunar bo`lmasa, xaloyiqning izzat va hurmatidan noumid bo`lur degan fikrlar keltirladi.

Kasb-hunarga oid tushunchalarni bolalarda yoshlik chog`lardan boshlab shakllantirb borsh hamma zamonlarda ham dolzarb hisoblanib, jamiyat rivojlangani sar olimlar tomonidan yanada chuqurroq o`rganilib, to`g`r anglab borlavergan. Xususan, ulug` mutafakkir shoir YUsuf Xos Hojib tomonidan bu borada ibratli ishlar olib borlgan. Allomaning «Qutadg`u bilig» asarda "Bir yigitga qirq hunar oz" mavzusida hunarli

kishilar ulug`lanadi. Xususan, ushbu asarda chorvador, savdogar, dexqon, shoir, olimlar, yulduzchilar va ularning mehnatlar qadrlangan.

O`quv predmetlarni qo`yidagicha tahlil qildik: boshlang`ich sinf o`quv predmetlar tarkibida jami 46 turdagi kasb nomlar 149 marta, 28 turdagi hunar nomlar jami 140 marta takrorlangan. Kasb-hunarga oid tushunchalar faqatgina kasb-hunar nomlar bilan emas, balki, ba'zi mavzularda tegishli kasblarning imkoniyatlar, shu kasb egalarning mehnat faoliyatlar haqida ham ma'lumotlar berlgan. SHuningdek, hech qanday kasb-hunar nomlar ishlatilmagan ammo, kasb-hunar egasi bo`lishning mohiyati haqida hikoya, xikmatli so`z, maqol berlgan o`rnlar ham mavjud. Deyarli barcha predmetlar tarkibida u yoki bu turdagi mehnat faoliyati haqida so`z boradi. O`quv predmetlar tarkibini tahlil qilar ekanmiz, kasb nomlar hunar nomlarga nisbatan son jihatidan ko`p turlar qo`llanilganligiga amin bo`lamiz. Ammo hunar nomlar kam ishlatilgan bo`lsada kasb nomlarga nisbatan ko`p marotaba takrorlangan. Har bir o`quv predmetining mavzular doirasida qo`llanilgan tushunchalar ketma-ketligi ishlab chiqildi.

O`qituvchi o`z tafakkur va faoliyati uyg`unligi orqali dars samaradorligiga ershadi. O`qituvchi o`quvchilarning nazary bilimi, amaliy ko`nikma va malakalarni hisobga olgan holda o`quv materalini tizimli bayon qilishda xilma-xil metodlardan foydalanadi. Ayni shu jarayonda o`quv predmetlar asosiy vosita sifatida xizmat qiladi va o`qituvchi o`quvchi orasidagi o`zaro aloqa va fikr almashinuviga xizmat qiladi.

Dars – ta'lim-tarbiya jarayonini tashkillashtirshning asosiy shaklidir. Zero, puxta o`ylangan uslublarsiz dastury materalni egallashni tashkillashtirsh mushkul. O`quvchilarning izlanishlarga, faol va mustaqil bilim olishlarga yordam beradigan, ularni ijodiy fikrlashga undaydigan va fanga qiziqishini rivojlantiradigan o`qitishning usul va vositalarni takomillashtirsh lozim. SHaxsning axloqiy rivojlanishida jamiyat bilan muloqotda bo`lishda inson kasbi katta ahamiyatga ega. Kasbga mehr

qo`yish, uning barcha qiyinchiliklarni o`rganish kasb-hunarga oid tushunchalar shakllanishiga turtki bo`ladi.

Pedagogik omillar o`quvchida kasb-hunarga oid tushunchalar shakllanishi uchun o`z ta'sirni ko`rsatadi. Mazkur omillarning ta'sir quyidagi 1-rasmda keltirlgan.

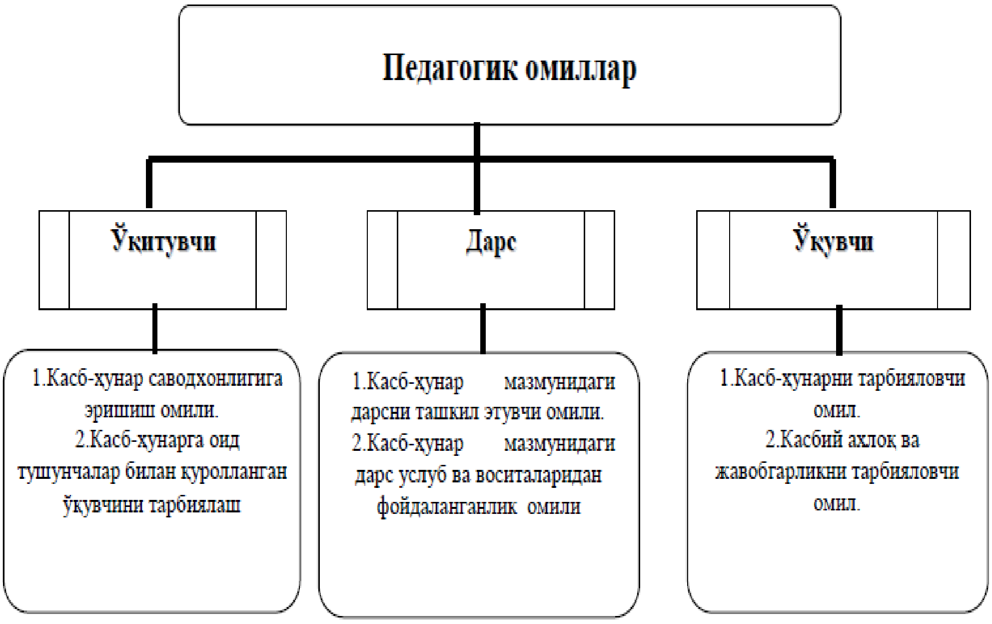

1-rasm. Pedagogik omillarning ta'sir.

O`quvchilarda kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirshning o`ziga xos xususiyatlar quyidagilardan iborat:

1.Kasb haqidagi bilimlarni o`zlashtirsh.

2. Hunarga oid bilimlarni o`zlashtirsh.

3. Kasb-hunarga oid tushunchalar mazmuni.

4.O`qituvchining o`quvchilarda kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirsh bo`yicha pedagogik mahoratga ega bo`lishi lozimligi.

5.O`quvchida kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirshning davrlar, ularni o`zlashtirsh darajalar hamda qiziquvchanlik qobiliyati.

6.O`quvchilarda kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirsh omillarning o`zaro aloqadorligi.

O`quvchilarda kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirshning o`ziga xos xususiyatlar quyidagi talablar asosida aniqlandi:

a) o`quvchilarning yosh xususiyatlarni o`rganish;

b) o`qituvchi va o`quvchining o`zaro munosabatlar asosida kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirsh uchun muhit yaratish.

«Kadrlar tayyorlash milliy dastur» talablarga muvofiq boshlang`ich ta'lim o`kuv rejasiga: «Ona tili», «Matematika», «O`qish», «Tabiatshunoslik» va «Inson va jamiyat» kabi o`quv fanlar kirtilgan.

Mazkur o`quv predmetlarning har birda kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirsh uslubiyati ishlab chiqildi. Unga ko`ra, «Ona tili»da mashqlar, «Matematika» misol va masalalar, «O`qish» badiiy janrlar, «Tabiatshunoslik» matnlar asnosida olib borladi. Tasviry sa'nat, mehnat, musiqa darslarda o`quvchilar kasb-hunarga oid tushunchalarning nazary asoslarni amalda qo`llay oladilar. Boshlang`ich sinfda bolalar turli kasb egalarni xayoti davomida kuzatadilar. Jamiyatning turli kasblardagi ko`rnishlar haqidagi tasavvurlarni ranglar orqali tasvirlaydilar. Musiqa darslardagi «Mavsum qo`shiqlar» kabi o`zbek halq qo`shiqlarni o`rganib, ijro etish kasb-hunar haqidagi tushunchalarni kengaytiradi. Mehnat darslarda turli materallardan gul va o`yinchoqlar yasashni o`rganadilar. Tabiatdan namunalar asosida applikasiya va mozaika ishlarda qatnashadilar. Qushlar uchun donho`raklar yasashga qiziqadilar.

O`quvchilarda kasb-hunarga oid tushunchalar estetik va mehnat tarbiyasi aloqadorligida shakllanadi. «Odobnoma» darslarda esa kasb-hunarga oid tushunchalar axloq tarbiyasi bilan o`zlashtirladi.

Umumiy o`rta ta'limning boshlang`ich sinf o`quvchilarda dastlabki kasbiy tushuncha va ko`nikmalarni aniqlash kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirshning izchil tizimini ishlab chiqish talabi kundan kun ortmoqda. Bu vazifaning ijobiy natijasini kafolatlash jarayonning aniq loyihasini ishlab chiqish bilan bog`liqdir. Ushbu tizimni ta'lim jarayonida

qo`llash aniq bosqichlar asosida amalga oshirlishini hisobga olib, belgilab olingan bosqichlar, jarayonga kirshish va natijani aks ettiradi:

I-bosqich: kasb-hunarga oid tushunchalar haqidagi dastlabki ma'lumotlar bilan tanishish va ularning mohiyatini anglab etish.

II-bosqich: kasb-hunarga oid fikrni aniq, ob'ektiv, mantiqiy izchillikda, ixcham,ma'noli ifodalay olish malakasi hamda dunyoqarashni shakllantirsh.

III-bosqich: Kasb-hunarga oid hosil bo`lgan bilim, ko`nikma va malakalar hamda kasbiy dunyoqarashlar asosida ma'lum bir kasbga bo`lgan qiziqishni aniqlash.

Ushbu bosqichlar asosida ishlab chiqilgan kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirsh texnologiyasi 2-rasmda keltiladi:

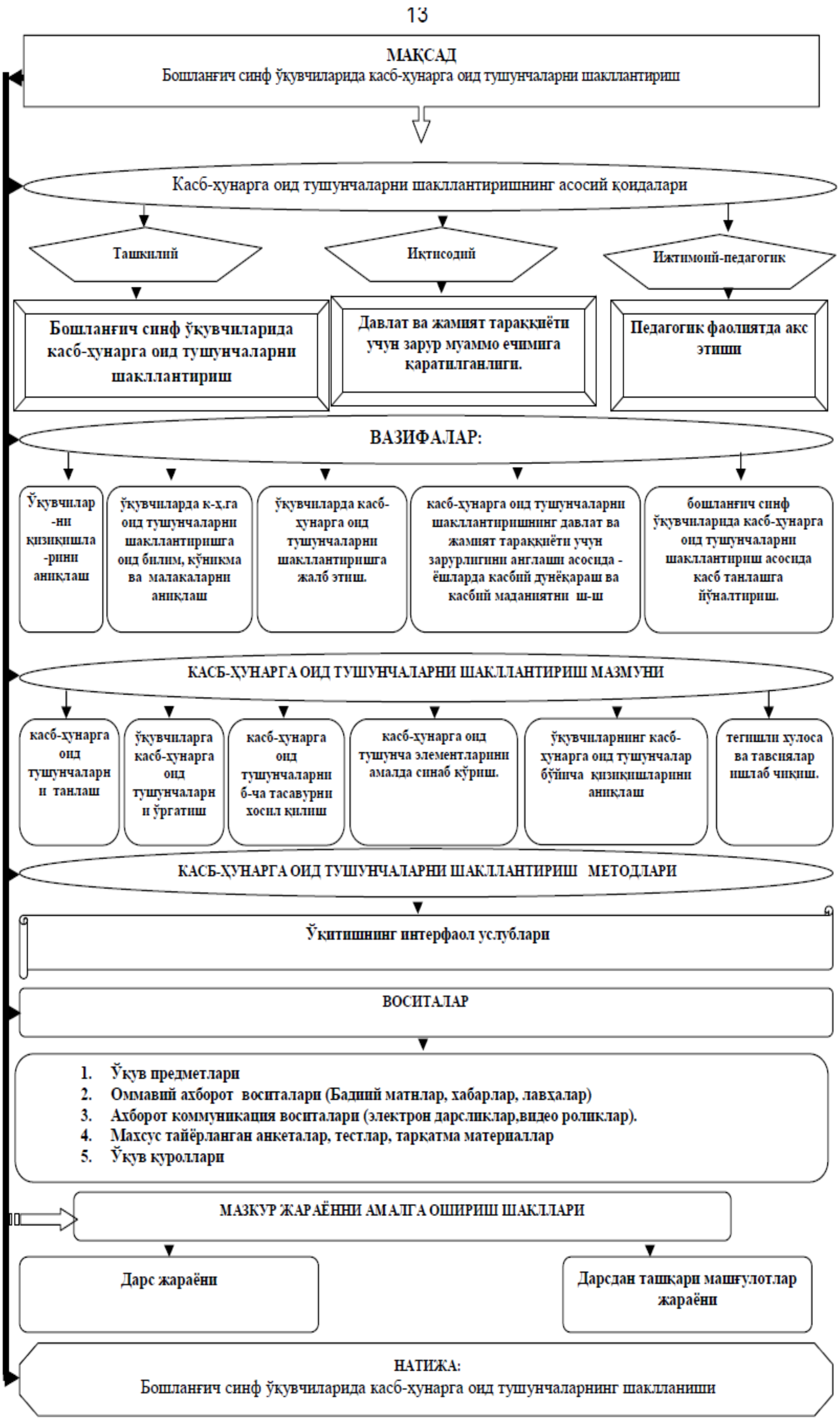

YUqorda keltirlgan kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirsh tizimini texnologiya deyish o`rnlidir. CHunki, buni amalga oshirsh ya'ni dars va darsdan tashqar mashg`ulotlarda qo`llash kasb-hunarga oid

tushunchalarni shakllanishda samarali natijaga olib borshni kafolatlaydi. Zero, «Ta’lim texnologiyasi» xususida yaratilgan adabiyotlarda, atamalar lug`atlarda berlgan ta’rflarda: pedagogik texnologiya – o`qituvchi va o`quvchi hamkorligidagi aniq maqsadga yo`naltirlgan hamda ushbu maqsadning samarali natijalanishini kafolatlovchi pedagogik faoliyat jarayonidir. Ushbu texnologiyani yaratish, uni bosqichma-bosqich tashkil etish, mashg`ulotlarning o`quvchi yoshi va individual xususiyatlarga mosligi, dars va darsdan tashqar mashg`ulotlarda uzviy olib borlishi boshlang`ich sinf o`quvchilarni o`qitish va tarbiyalashda ko`zlangan maqsadimizga ershishning asosidir.

II-bob bo`yicha xulosalar

Xulosa qilib shuni aytish mumkinkim, kasb tanlash juda muxim masala bo`lib, ko`pgina o`quvchilar uni mustaqil hal qila olmaydilar. Bu masalada ularga maktab yordam bershi kerak.

O`quvchilar uzlarga kasb tanlayotganlarda ukituvchilar uz ta’sirni utkazishga xaddan tashkar intilmasliklar kerak. Bu urnda juda extiyot bulish va o`quvchilar ushbu kasbga chindan xam kizikadilarmi yoki bu qiziqish tasodifiy qiziqishmi, aniklab olish lozim.

III-BOB. KASB TANLASHGA O`RGATISHDA INTEGRASION YONDOSHUVGA OID TAJRBA-SINOV ISHLAR.

3.1 O`quvchilarda mehnat va kasb ko`nikmalarni shakllantirsh jarayonining pedagogik xususiyatlar

Farzand o`z tirkchilik manbaini boshidanoq o`zi yaratishi kerak. Tirkchilik manbai esa "kasb" deb ataladi. Avvalo, uning o`z qiziqishi va qobiliyatiga mos kasbni tanlay olishiga o`qituvchi, ota-ona ertaroq e'tibor qaratishi zarur. O`ziga qo`yib berng. Kuzating, farzandingiz ko`proq nimalar bilan mashg`ul, nimaga qiziqadi, sizdan bu borada faqatgina to`g`r yo`lni ko`rsatish talab qilinadi. Agar daraxt ko`chatini eksak unga qanday o`sish kerakligini maslahat bermaymiz, o`zi o`sadi. Xuddi shunday, farzandimizni hayotda "sudrayvermasdan", unda qanday "nihol" borligini aniqlab, uning o`sishi uchun sharoit yaratib beraylik, nihol o`zi o`ssin va meva bersin.

Respublikamizda ham har bir sohaga kiruvchi yuzlab kasblar bor. Masalan, sog`liqni saqlashda – hamshira, shifokor, farmasevt, tish texnigi; maorfda – o`qituvchi, tarbiyachi, murabbiy, to`garak rahbar; qurlishda - suvoqchi, duradgor, g`isht teruvchi, bo`yoqchi, kranchi va hokazo sohalararo kasblar ham mavjud. Bu misollar transport, sanoat, kommunal xo`jalik sohasi va boshqalarda ham uchraydi.

SHuningdek, hozirda zamon ilgarlagan sar shu paytgacha bizga nomi noma'lum bo`lgan kasblar ham ortib bormoqda. SHunga ko`ra biz bu kasblarning nima bilan shug`ullanishini bilmasligimiz mumkin. Kasb nomining o`zi esa u haqida ma'lumot bera olmaydi. Masalan, *reltor*-ko`chmas mulk agenti, *metrdotel*-restoran va mehmonxonalarga mijozlarni joylashtirsh hamda buyurtmalarni olish bilan shug`ullanuvchi bosh mezbon, *bukmeker*-otchopar va poyga o`yinlarda pul qabul qiluvchi xodim, *imidjmeyker*-shaxsni siyosatda, reklama va boshqa sohalarda taniqli bo`lishda hissiy-ruhiy yordam ko`rsatuvchi mutaxassis, *impresaro*-

tomosha, tadbirlarni tashkil etadigan va artistlar nomidan ish yurtadigan vakil.

Demak, bugungi zamon kishisidan bilimli bo`lish talab etiladi.

O`qituvchilar o`quvchilarning shaxsiy iste'dod va kasbiy tanlovlarni mumkin qadar barvaqt aniqlashga ershishlar zarur. Ta'lim jarayonida o`quvchilarda jamiyatga foyda keltiradigan, uning farovonligi va iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlaydigan, faoliyat turlarni egallashga intilish qaror toptirsh lozim. Buning uchun o`quvchilar o`quv predmetlar mazmunini mumkin qadar to`liq o`zlashtirshlar, intellektual saviya va zamonaviy dunyoqarashga ega bo`lishlar kerak.

O`quvchilarni kasb-hunarga yo`naltirsh ishlar ta'lim-tarbiya bilan uzviy kechadigan, uning barcha qirralarni qamrab oladigan uzluksiz jarayondir. Maktabgacha, umumta'lim maktablar va maktabdan tashqar, o`rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalar, jamoa tashkilotlar hamda ota-onalarning o`zaro hamkorligi bu jarayonning samaradorligini oshirshga yordam beradi.

Bunday hamkorlik o`sib kelayotgan yosh avlodga ongli kasb tanlash, o`z kasbiy istiqbolini belgilash hamda jamiyat ravnaqiga munosib hissa qo`shish imkonini yaratadi.

Kasbga yo`naltirshning asosiy maqsadi - bu umumta'lim maktablarning o`quvchi va bitiruvchilarni ongli va mustaqil ravishda kasb-hunar tanlashga tayyorlash, kelgusi ta'limning yo`nalishini va kasb-hunar egallashning usullarni aniqlash.

Demak, maktabdagi har bir xodim kasb-hunarga yo`naltirsh bo`yicha qanday ishlarni amalga oshirshini bilishi lozim. CHunki, kasb-hunarga yo`naltirsh ishlarni amalga oshirshda nafaqat maktab kasb-hunarga yo`naltiruvchisi yoki amaliyotchi psixologi, balki butun maktab jamoasi mas'uldir.

SHu maqsadda ta’lim jarayonida o`quvchilarni shaxsiy-kasbiy qiziqishlar, iste’dod kurtaklar va kasbiy tanlovlarni aniqlashga qaratilgan tajrba-sinov ishlarni tashkil etishga harakat qildik.

Boshlang`ich sinf o`quvchilarga kasb-hunarlar haqida tushuncha berar ekanmiz, ularning yosh va individual xususiyatlar, qiziqishlar, qobiliyatlarni inobatga olishimiz zarur. Boshlang`ich sinf o`quvchilarni kasb-hunar haqidagi tafakkurlarni shakllantirshga samarali ta’sir etadigan “Debat”, “Tarmoqlar”(Klaster) kabi interfaol usullardan keng foydalanish orqali yuqor natijalarga ershish mumkin.

“Debat” usuli asosida o`quvchilar bilan kelajakda qanday kasb egasi bo`lishni xoxlashlar va tanlagan kasblarning o`ziga xos xususiyatlar, nima uchun shu kasbga qiziqishlar haqida suhbat olib borladi. “Men kelajakda quruvchi (shifokor, o`qituvchi, muhandis, uchuvchi) bo`lmoqchiman” mavzusida tashkil qilingan suhbat natijasida o`quvchilarning quruvchi, shifokor, o`qituvchi, muhandis, uchuvchi kasblar haqidagi tushunchalar kengayadi, kasbga bo`lgan qiziqishlar ortadi, o`z maqsadi, orzusini amalga oshirsh uchun ilk qadam qo`yiladi. **“Tarmoqlar”** (Klaster)-fikrlarning tarmoqlanishi bo`lib, o`quvchilarni mavzuni chuqur o`zlashtirshlarga hamda mavzuga taalluqli aniq fikrni jamoa bo`lib, erkin ravishda, ketma-ketlik bilan, bir-birga uzviy bog`langan holda tarmoqlashni o`rgatadi. Bu o`rnda o`quvchilarning bilimlarni aniqlash uchun tasavvur qilish darajasi hisobga olinadi. SHu maqsadni amalga oshirsh uchun o`quvchilarni (5-6 tadan) guruhlarga ajratib, qanday kasblarni bilishlarni tarmoqlab, yozib bersh vazifasi topshirladi. O`quvchilar yozgan kasb-hunarlar haqida qanchalik ma’lumotga ega ekanliklarni namoyon etadilar, o`qituvchida esa qolgan yo`nalishlarni rivojlantirsh imkoni bo`ladi.

SHuningdek, turli kasbiy o`yinlar yordamida boshlang`ich sinf o`quvchilarda kasblarning nomlar bilan tanishtirsh, kasblar olamining turli-tumanligi, kasbiy tasavvurlarni shakllantirsh, kattalar mehnatiga qiziqish

uyg`otish, turli kasb vakillarning mehnat sharoitlar haqidagi tasavvurlarni shakllantirsh mumkin.

“Mo``’jizalar maydoni”

*O`yinning maqsadi*: kasblar olamining turli-tumanligi to`g`rsidagi tasavvurlarni shakllantirsh, kasblarning nomlarni bilish.

*O`yinning borshi*: Ishtirokchilar uch kishidan komandalarga bo`linadilar. Birnchi komanda o`yinni boshlaydi, biror bir kasbning nomini o`ylaydi va qolganlarga faqat shu kasbning nomi nechta harfdan tuzilganligini aytadi. Soat strelkasi bo`yicha keyingi komanda harf aytadi. Agar bunday harf kasb nomida bo`lmasa birnchi komanda bu haqida ma’lum qiladi va o`yinni keyingi komanda davom ettiradi. Agar aytilgan harf so`zda bo`lsa, unda birnchi komanda bu harfning nechtaligini va uning so`zdagi o`rnini aytadi. SHu komanda keyingi harfni aytadi. Kasb nomini topgan komanda keyingi kasb nomini o`ylaydi va o`yinni davom ettiradi.

O`yinning davomiyligi: 20-30 minut

“Ha-yo`q”

*O`yinning maqsadi:* kasblar tasnifi haqidagi tasavvurlarni shakllantirsh, mantiqiy fikrlash ko`nikmalarni, kasbiy faoliyat doirasida tasniflash tushunchalarni aniqlash va rivojlantirsh.

*O`yining borshi*: Boshlovchi ishtirokchilarni uchtadan guruhlarga bo`ladi. Guruh ishtirokchilar o`zaro kim- birnchi, kim-ikkinchi, kim-uchinchi bo`lishini kelishib oladilar. Birnchi- biror bir kasb nomini o`ylaydi, lekin hech kimga aytmaydi. Ikkinchining vazifasi –imkoni borcha kam savollar berb, birnchi ishtirokchi o`ylagan kasbni topishi kerak. SHunday savollar bersh kerakki, birnchi ishtirokchi “ha yoki yo`q” deb javob bershi kerak. Uchinchi ishtirokchi o`yinnig borshini kuzatadi va berlgan savollarni sanab boradi.

Kasb nomi topilgandan keyin ishtirokchilar rollarni almashadilar. SHu tarqa har bir guruh ishtirokchisi o`zini turli rollarda (kasb nomini o`ylovchi, topuvchi, kuzatuvchi) sinab ko`radi.

O`yinni muhokama qilish jarayonida kuzatuvchilar eng kam savol berb kasb nomini topgan ishtirokchini aniqlaydilar. Kasb nomlarni topuvchilar ishtirokchilarning qaysi birga kasb nomini topishga qiyin bo`lganini va kimga oson bo`lganini, qiyinchiliklarning sabablarni, vazifani tez bajarsh imkoniyatlar haqida gapiradilar. Javob beruvchilar kasb nomlarni topuvchilarning qaysi savollar eng foydali va muvaffaqiyatli bo`lganligini va ularni javobni topishlarda yordam berganligini ma'lum qiladilar.

O`yinning davomiyligi: 30-45 minut

"Piktogramma" (ramziy belgilar)

O`yinning maqsadi: turli kasblar vakillarning mehnat sharoitlar va mazmuni haqidagi tasavvurlarni shakllantirsh.

*O`yining borshi*: Boshlovchi ishtirokchilarni uchtadan guruhlarga bo`ladi. Har bir guruh biror bir kasbning nomini o`ylaydi va uni piktogramma yordamida qog`ozda aks ettiradi. Tanlangan kasbni tasniflashda faqat rasmlardan foydalanish mumkin, raqamlar va harflardan foydalanish taqiqlanadi.

Kasbning piktografik rasmi tayyor bo`lganda, keyingi guruhga berladi va ular aks ettirlgan tasvirni tahlili qiladilar va kasb nomini aytadilar. Kasb nomini topishda uchta urnish ruxsat berladi.

Boshlovchi kasbni tasvirlashga va topishga vaqt chegaralanganini aytib o`tadi. Guruhlarning bir qismi tasvirlangan kasbni topgandan keyin o`yin boshidan boshlanadi, lekin bu safar piktografik tasvir uchinchi guruhga berladi. SHu tarqa, o`yin bir necha marta takrorlanadi. O`yinni muhokama qilishda ishtirokchilar tasvirlash jarayonida va kasb nomini topishda qanday qiyinchiliklar bo`lganini, qanday kasblarni topish qiyin bo`lganini, shuningdek vazifani bajarshga nima yordam berganini aniqlaydilar.

O`yinning davomiyligi: 30-45 minut

“Kasblar alifbosi” Sinf uchta guruhga bo`linib, alfavit harflarni ham uchtaga bo`lib oladilar: Guruhlar besh daqiqada daftarlarga o`zlarga tushgan alfavit harflarga kasb nomlarni topib yozishlar kerak.

So`ngra boshlovchi biror bir harfni ayttadiva shu harf tushgan guruh kasb nomini aytadi. Agar guruh ushbu harfga kasb nomini bilmasa, u holda boshqa guruhlar o`z varantlarni aytishlar mumkin. Har bir kasb nomi uchun ochko berladi. O`yin yakunida ochkolar hisoblanadi va g`olib e’lon qilinadi. Boshlovchi ham o`zi taklif etgan alfavit harflarga qo`shimcha qilgan kasblar nomlar uchun ochko olishlar mumkin.

Bahs

Boshlovchi: “Kelajakda Kim bo`lmoqchiligingiz, bu kasb haqida nima bilishingiz va nima uchun bu kasbni egallamoqchiligingiz haqida yozing”**.** Topshirq bajarb bo`linganidan keyin xohlovchilar yozganlarni o`qib bershlar mumkin.

Savollar:

1. YAna kim ushbu kasbni egallamoqchi?
2. Bu kasb sizga nima uchun yoqadi?
3. Tanlagan kasbingiz sizni o`ziga nimasi bilan jalb qildi?

O`yinning davomiyligi: 20-30 minut.

“MAKTABDAGI KASBLAR” O`YINI

Sinf uchta guruhga bo`linadi. Bita guruh maktabga aloqasi bo`lgan kasbni (o`qituvchi, psixolog, oshpaz, farrosh) aytadi. Keyingi guruh shu kasbga ta’rf beradi va yana bitta kasb nomini uchinchi guruh uchun aytadi, o`yin shu tarqa aylana bo`yicha davom etadi. Agar guruh vazifani bajara olmasa, boshqa guruh a’zolar bu imkoniyatdan foydalanishlar mumkin. Guruhlar har bir topilgan kasb nomi va unga berlgan ta’rf uchun ochko to`playdilar. So`ngra boshlovchi bolalarning shu maktabda o`qishlar uchun mehnat qilgan kasblar vakillarga (quruvchilar, bo`yoqchilar, elektrklar va h.k) ta’rf beradi. O`quvchilar bu kasb nomlarni topishlar kerak. Agar guruh

berlgan savolga javob bera olmasa, boshqa guruh topshirqni bajarshi va ochko to`plashi mumkin.

Bahs

YAna qanday kasb egalar maktabda bo`lishi kerakligi haqida o`ylab ko`rsh taklif etiladi. O`z fikrngizni asoslab berng.

O`yinning davomiyligi: 20-30 minut.

Boshlang`ich sinf o`quvchilar o`qish darslarda kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirsh yuzasidan dars ishlanmalar

1. Hunarli kishi xor bo`lmas.

Mavzu: Hunarli kishi xor bo`lmas.

Maqsad:

a) Ta'limiy maqsad: mehnatga oid bilimlarni shakllantirsh.

b)Tarbiyaviy maqsad: mehnatni tarbiyalash

v)Rivojlantiruvchi maqsad: kasb-hunarga yo`naltirsh.

g) Motivasion maqsad: kasb-hunarga oid mustaqil xulosaga kelish

Jihoz: darsliklar, qog`oz, flamaster, mavzuga oid rasmlar.

Uslub: «Kichik guruhlarda bosma materallar bilan ishlash»

Darsning borshi:

I. Tashkiliy qism: Salomlashish, navbatchi axboroti, o`quvchilarni darsga tayyorlash.

**II. Uy vazifasini so`rash va baholash:** «O`qish» darsligidagi «Hunarli kishi xor bo`lmas» mavzularni so`rash va baholash.

III. YAngi mavzu: Hunarli kishi xor bo`lmas.

Aziz o`quvchilar bugungi mavzuimizni «Kichik guruhlarda bosma materallar bilan ishlash» usuli yordamida o`rganamiz. Sinf o`quvchilar 4-5 o`quvchidan iborat guruhlarga bo`linadi va ular oldiga qo`yilgan muammo «Hunarli kishi xor bo`lmas» mazmunida topshirqlar, rasmlar, asosida quyidagi topshirqlarni oladi:

- Podshining o`g`li;

- SHahzodaning hunar o`rganishi;

- SHahzodaning ovga chiqishi;

- SHahzodaning xavf-xatardan qutulishi.

Har bir guruh topshirqni 3 daqiqa davomida bajarshadi, muammoga oid materallarni topib, suratlarni qirqib va plakatga elimlaydi va matnni sharhlaydi. Har bir guruh hisobot beradi. Boshqa guruh o`quvchilar savollar bershadi va ishni baholashadi. Mavzu umumlashtirladi.

IV. O`tilgan mavzuni mustahkamlash: Mavzu savollar yordamida mustahkamlandi:

1. Podshl o`g`lini tarbiyalash uchun nima qildi?
2. Vazir qanday maslahat berdi?
3. SHahzoda qanday hunarlarni o`rgandi?
4. SHahzoda ovga chiqqnda nima bo`ldi?
5. SHahzoda qaroqchilardan qanday qutuldi?

V. Uyga vazifa: «O`qish» darsligidagi «Hunarli kishi xor bo`lmas» mavzusini o`qish va rasmni yakunlash.

2. Me’mor bo`laman.

Mavzu: Me’mor bo`laman.

Maqsad:

a) Ta’limiy maqsad: mehnatga oid bilimlarni shakllantirsh.

b)Tarbiyaviy maqsad: mehnatni tarbiyalash

v)Rivojlantiruvchi maqsad: kasb-hunarga yo`naltirsh.

g) Motivasion maqsad: kasb-hunarga oid mustaqil xulosaga kelish

Jihoz: darsliklar.

Uslub: suhbat

Darsning borshi:

I. Tashkiliy qism: Salomlashish, navbatchi axboroti, o`quvchilarni darsga tayyorlash.

**II. Uy vazifasini so`rash va baholash:** «O`qish» kitobidagi «Hunarli kishi xor bo`lmas» hikoyasini so`rash va baholash.

YAngi mavzu: «Me'mor bo`laman» she'rni o`qish.

Orzum ulkan,
Hali bolaman.
Ulg`ayganda,
Me'mor bo`laman.
Mana, chizdim
Men bir loyiha,
Tomosha qil,
Sen ham Soliha.
Qavat-qavat,
Binolar qator,
Maktab, bog`cha
Stadion bor.
Bir tomonda
Katta xiyobon,
Dam olishga
CHorlaydi har on.

III. O`tilgan mavzuni mustahkamlash: me'mor rasmini chizish.

IV. Uyga vazifa: SHe'rni yod olish.

3. Mehnatsevarlik – bebaho boylik.

Mavzu: Mehnatsevarlik bebaho boylik.

Maqsad:

a) Ta'limiy maqsad: mehnatga oid bilimlarni shakllantirsh.

b)Tarbiyaviy maqsad: mehnatni tarbiyalash

v)Rivojlantiruvchi maqsad: kasb-hunarga yo`naltirsh.

g) Motivasion maqsad: kasb-hunarga oid mustaqil xulosaga kelish

Jihoz: darsliklar, qog`oz, flamaster.

Uslub: «Pinbord»

Darsning borshi:

I. Tashkiliy qism: Salomlashish, navbatchi axboroti, o`quvchilarni darsga tayyorlash.

II. Uy vazifasini so`rash va baholash:takrorlash

III. YAngi mavzu: Mehnatsevarlik bebaho boylik.

Aziz o`quvchilar bugungi mavzuimizni «Pinbord» usuli yordamida o`rganamiz. «Mehnatsevarlik bebaho boylik» mavzusidagi munozarani quyidagi savollar orqali tezlashtirladi:

- Mehnat so`zi qanday ma'noni anglatadi?
- Mehnatsevarlik qanday fazilat?
- Uyda biz qanday ishlarni bajaramiz?
- «Mehnatdan kelsa boylik, turmush bo`lar chiroylik» maqolning ma'osini toping.
- Mehnat qilmaslik nimalarga olib keladi?
- Mehnatga oid qanday maqolalarni bilasiz?

Mazkur savollar asosida munozara vaqtida mavzu ishlab chiqiladi. Munozara davomida shakllangan fikrlarni asosiy xulosalar ko`rnishda qog`oz varag`ida doskaga ilib qo`yadilar. Sinfdagi 2-3 o`quvchi o`rtoqlar bilan maslahatlashgan holda mazmuniga qarab ma'lumotni tartiblaydilar va guruhlarga quyidagicha bo`ladilar:

- Mehnat kishini chiroyli qiladi.
- Mehnatsevarlik kundalik hayotni chiroyli, farovon, unumli o`tkazish uchun insonga quvonch va shodlik bag`ishlaydigan fazilatdir.
- Uylarni tozalaymiz, supuramiz, idishlarni yuvamiz, axlatlarni tashlaymiz, pollarni artamiz, changlarni artamiz.
- Mehnat bo`lmasa, turmush ham bo`lmaydi.
- Dangasalikka olib keladi.
- Mehnat, mehnatning tagi rohat.

- Jonivorlarga oqilona munosabatda bo`lish kerak.

Strelka, chiziq va boshqa belgilar yordamida ularning o`zaro munosabati: bir butun yoki qarama-qarshi ekanligi ko`rsatiladi.

IV. O`tilgan mavzuni mustahkamlash: takrorlash.

V. Uyga vazifa: «Odobnoma» kitobidagi «Mehnatsevarlik bebaho boylik» mavzusini ifodali o`qish.

YUqorda keltirlgan innovasion usullar, dars ishlanmalar va darsdan tashqar olib borladigan mashg`ulotlar o`quvchilarda mavjud kasblar haqida ma'lumotlar berbgina qolmay, ularga boshlang`ich ta'lim jarayonidan boshlab o`z oldiga aniq maqsad qo`yib, shu mqsad bo`yicha o`z bilim, ko`nikma va malakalarni oshirb borshga yordam beradi. Bu esa kelajakda yaxshi kasb egasi, malakali mutaxassis bo`lib etishishiga olib keladi.

3.2.Kasbga o`rgatish yuzasidan amalga oshirladigan tajr-ba-sinov ishlar va ularning xususiyatlar, natijalar

Barkamol o`quvchi shaxsini tarbiyalashda kasbga moslashtirsh ishlarning mazmunini belgilashdagi quyidagi fikrlarga amal qilish maqsadga muvofiq bo`ladi:

- o`quvchilarning kasbga moslashtirshning pedagogik texnologiya borasidagi amalga oshirgan tadqiqotlarmiz ishlab chiqilgan texnologiyamizning samarali va ishonchli ekanligini tasdikladi;

- o`quvchilarda shakllantirlgan kasb oid ko`nikma va malakalar, ularning bo`lajak mutaxassislar sifatida kasbiy shakllanishidagi ahamiyatini o`rganish uchun qo`llanilgan metodlar majmuasi olingan natijalarning haqqoniyligi va ijobiy tavsifdaligini tasdiqladi;

- darsdan tashqar mashg`ulotlar jarayonida o`quvchilarning umumta'lim, kasbiy kompetentsiya bilim va ko`nikmalar darajasini oshirshning ishlab chiqilgan pedagogik texnologiyasini ta'lim tizimi amaliyotiga tadbiq qilish mumkin, deb hisoblaymiz.

O`quvchilarni kasbga moslashtirshda mehnat ta’limi bo`yicha darsdan tashqar mashg`ulotlarning muhim ahamiyatga ega ekanligini tasdikdadi. O`quvchilarning kasb tanlashga oid bilim va ko`nikmalar diagrammalar hamda qiyosiy jadvallar yordamida tahlil qilishini natijasida darsdan tashqar mashg`ulotlarda o`quvchilarni kasbga moslashtirsh ishlarning maqsadga muvofiq tashkil etilishi bu mashg`ulotlarga muntazam ishtirok etuvchi o`quvchilarning kasbiy kompetentsiya bilim va ko`nikmalar, umumta’lim fanlardan o`zlashtirsh darajasi qolgan o`quvchilarga nisbatan birmuncha yuqor ekanligada o`z isbotini topdi;

- kasbiy tarbiya tizimida kuyidagilarga amal qilinishi lozim deb hisoblaymiz:

• kasbiy tarbiya - tarbiyalanuvchi shaxsini oliy ijtimoiy qadryat deb tan olish, har bir bola, o`smir va yosh yigit-qizning betakror

hamda o`ziga xosligani hurmatlash, uning ijtimoiy huquqi va erkinligini e’tiborga olish;

• yoshlarda istak va imkoniyat muvofikdigi tuyg`usini qaror toptirsh;

• milliylikning o`ziga xos an’analar va vositalarga tayanish;

• shaxslararo munosabatlarda insonparvarlik, o`qituvchilar va o`quvchilar o`rtasidagi bir-birga hurmat munosabatlar, bolalar fikrga e’tibor qilish, ularga mehrbonlarcha munosabatda bulish;

• kasbiy tarbiya jarayonida uzluksizlikka va turli yoshdagi bolalarni qamrab olishga alohida ahamiyat bersh.

Qayd etilgan materallar negizida “Ilmiy pedagogik tadqiqot natijalarni rasmiylashtirshning namunaviy tartibi”da quyidagilarga tayanish: tadqiqot mazmuni, mantiqiy tuzilishi, asosiy tushunchalar hamda asosnomasi, tadqiqot mavzusining dolzarbligi, tadqiqot muammosi, tadqiqotning maqsadi, tadqiqot farazi, tadqiqot ob’ekti, tadqiqot predmeti, tadqiqot vazifalar, tadqiqotning nazary ahamiyati, tadqiqotning amaliy ahamiyati, tadqiqotning ilmiy yangiligi, tadqiqotning ishonchliligi va asoslanganligi, himoyaga olib chiqiladigan asosiy xulosalar, tadqiqotni amalga oshirsh

bosqichlar, tadqiqot natijalarning amalga oshirlishi, tadqiqotlarni amalga oshirsh istiqbollar, ishning mundarjasini tuzish. Mazkur ishlarning bajarlishida ilg`or tajrba va olimlarning fikrlar, g`oyalar bilan to`ldirlishi maqsadga muvofiqdir.

III-bob bo`yicha xulosalar

SHunday qilib, maktab sharoitidan va imkoniyatlardan foydalanib o`quvchilar boshlang`ich ta'lim jarayonida fanlarni o`zlashtirsh jarayonida har birdan kamida 15-20 kasb va mutaxassislik faoliyatlarni o`rganib, unda: a) umumiy yondoshuv; b) integrasiyalash holatida; v) bevosita tanlagan kasbi yuzasidan bitta-ikkitasiga tanlangan kasb bo`yicha amaliy ish, faoliyat ko`rsatgan holda mehrni uyg`otishiga imkoniyatlar yaratilgan.

SHuni ham ta'kidlash zarurki, barcha yigit-qizlar, o`quv predmetlar qatorda alohida o`z mavqeiga ega bo`lgan murakkab predmetlardan bir – bu mehnat ta'limi fanidir. Mazkur fanni o`zlashtirgan o`quvchiga xalq xo`jaligining turli tarmoqlarga xos kasblar yuzasidan materallarni, asbob-uskunalar, mashina va moslamalarni nafaqat o`rganishi, ulardan foydalanish hamda ular yordamida unumli foydali maxsulotlar tayyorlashni uddalay olganlar 70-80 foiz maktab bitiruvchilar tashkil topganlar. Undan tashqar, maktab bitiruvchilar qayd etilgan asoslarga tayanib o`zlar sevgan kasblar tanlaganlar. Undaqa maktab bitiruvchilar yil sayin oshib o`zlarni o`rni zamonaviy kollejlarda o`qishni davom etib "kichik mutaxassis" darajali kasb egasi bo`lmoqdalar.

SHunday texnologiyalar asosida barcha sinflar bo`yicha materalarni o`zlashtirgandan so`ng, tanlab olingan yo`nalishda ishlab chiqarsh sohasini hamda shu sohadagi kasblar misolida ma'lumotlarni to`plab o`rganish maqsadga muvofiqdir.

X U L O S A

1. Umumiy o`rta ta'lim muassasalar boshlang`ich sinf o`quvchilarda kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirshning nazary asoslanishi, muammo pedagogik masala sifatida o`zining to`laqonli echimini topmaganligini ko`rsatdi.

2. Kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirshning yangi pedagogik texnologiyalarni qo`llash uslublar ishlab chiqish zaruratining mavjudligi va buni amalga oshirsh uchun o`quvchilarda kasb-hunarga oid tushunchalarning qay darajada shakllanganligi yuzasidan bilim va ko`nikmalarni aniqlashga asos bo`ldi.

3. Kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirsh o`quvchilarni barkamol shaxs sifatida tarbiyalash, ijodkorlik qobiliyatlar, shaxsiy xislatlarni shakllanishida muhim bosqich bo`lib, o`quv predmetlarga ijodiy yondashish va ulardan chuqur tahlil asosida foydalanish boshlang`ich ta'limning samaradorligini oshirshga xizmat qiladi.

4. Ta'lim tizimi pedagogik texnologiyalarga oid metodik qo`llanmalar bilan ta'minlash darajasi toboro yaxshilanib borayotgan bir paytda, kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirsh texnologiyasini ishlab chiqish zarurati nazary jihatdan asoslandi. SHunga ko`ra, boshlang`ich sinf darsliklarning kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirsh holatini hisobga olib uning uslubiyati ishlab chiqildi.

5. O`qituvchiga qo`yiladigan pedagogik talablar va pedagogik mahoratning to`g`r bajarlishi kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllanish jarayonida o`qituvchi va o`quvchi munosabatining mo``tadil davomiyligini ta'minlashga olib kelishi bilan bir qatorda o`quvchilarni o`zlashtirsh darajalarni ko`tarlishiga olib keladi.

6. Kasb-hunarga oid ta'lim-tarbiya andazasini yaratish, uni bosqichma-bosqich tashkil etish, mashg`ulotlarning o`quvchi yoshi va individual xususiyatlarga mosligi, dars va darsdan tashqar mashg`ulotlarda

uzviy olib borsh bilan boshlang`ich sinf o`quvchilarni o`qitish va tarbiyalashda ko`zlangan maqsadga ershiladi.

7. Axborot texnologiyalardan didaktik maqsad va vazifalarni amalga oshirshda foydalanishning metodik ta'minotini ishlab chiqish va amaliyotga jory qilish dars unumdorligini oshiradi.

8. Kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirsh sifatlar va o`zlashtirsh darajalarni aniqlash, samaradorlik ko`rsatgichlarni belgilashda aniq usullar yordamida baholashga ershiladi.

9. Aniq o`lchov mezonlarni ishlab chiqish asosida muayyan bilim, ko`nikma va malakalarning sifatini baholash ko`rsatkichlarni aniqlashga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. O`zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi.-T.:O`zbekiston, 1998.–48 b.

2. Karmov I.A. Barkamol avlod orzusi. –T.: SHarq, 1999.-84 b.

3. O`zbekiston Respublikasining Ta'lim to`g`rsida"gi Qonuni. // Barkamol avlod O`zbekiston taraqqiyotining poydevor.-T.: 1997.

4. 4-sinf uchun Mehnat darsligi. (R.Mavlonova, I.Mannopova. Uzb.resp. Xalk ta'limi vazirligi tasdiklagan. Toshkent «Ukituvchi» 1995)

5. 1-sinf. Badiiy mehnat. (K.K.Sultonova. O`zbekiston respublikasi xalk ta'limi vazirligi darslik sifatida ruxsat etilgan. Toshkent Ukituvchi 1995 yil).

6. 3-sinf. Mehnat darslik. (R.Mavlonova. G.maxmudova. O`zbekiston respublikasi xalk ta'limi vazirligi tasdiklagan. Toshkent «Ukituvchi» 1995).

7. 2-sinf. Mehnat. (R.Mavlonova. Ikkinchi sinf o`quvchilar uchun darslik. O`zbekiston respublikasi xalk ta'limi vazirligi tasdiklagan. Uchinchi shashr. Toshkent «Ukituvchi» 199 yil).

8. Alisher Navoiy. Mahbubul–qulub.-T.: /./ulom, 1983.–110 b.

9. Asamova R. Z. Kasb tanlash motivasiyasi va uning dinamikasi. Avt.-T.: 2002,-28 b.

10. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahr. Tuzuvchi M. Mahmudov.-T.: Meros, 1993.-224 b.

11. Ahloq–odobga oid xadis namunalar.-T.: Fan, 1990.–172 b.

12. Baratov SH. O`quvchi shaxsini o`rganish usullar.-T.: O`qituvchi. 1995.-56 b.

13. Boboqulov S. O`quvchilarda iqtisodiy savodxonlikni shakllantirsh metodikasi. Avt.–T.: 2005.-21 b.

14. Davlatov K.D. O`quvchilarni kasb tanlashga yo`llash.-T.: O`qituvchi, 1978.-144 b.

15. Davlatov K.D. va boshqalar. Mehnat va kasb ta'limi nazaryasi hamda metodikasi.-T.: O`qituvchi, 1992.-320 b.

16. Innovasion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirsh yo`llar. Muharrr Ishmuhammedov R.J. -T.: TDPU, 2004.-44 b.

17. Karmova O. Oila, farzand, jamiyat: yurst mulohazalar, -T.: O`qituvchi, 1991.-52 b.

18. Kaykovus. Qobusnoma.-T.: O`qituvchi, 1986.–168 b.

19. Mo`minov.I. Amir Temurning O`rta Osiyo tarxida tutgan o`rni va roli.-T.: Fan, 1993.-56 b.

20. Mahsulot sifati va raqobatbardoshligini boshqarsh. L.V.Peregunov va boshqalar.–T.: Moliya, 2002.-175 b.

21. Mahkamov U. Ahloq–odob saboqlar.-T.: Fan, 1994.–134 b.

22. Oila bir gulshanki... Tuzuvchilar R. Saidov, M Ahmedov.-T.: O`qituvchi, 1996.-256 b.

23. Oila pedagogikasi. Prof.O.Xasanboeva umimiu tahrr ostida. – T.: Aloqachi, 2007.-384 b.

24. Pedagogika tarxi. Tuzuvchilar K. Xoshimov, S. Nishonova, M. Inomova, R. Xasanov.-T.: O`qituvchi, 1996.–447 b.

25. Sanaqulov. X.R. Kichik maktab yoshidagi o`quvchilarning kasb–hunarga qiziqishlarni mehnat an'analar asosida tarbiyalash. Avt.-T.: 2001.–18 b.

26. Saidahmedov N. YAngi pedagogik texnologiyalar.-T.: O`qituvchi. 2004.-170 b.

27. Tursunov I.YU. Xalq ta'limining dolzarb muammolar.-T.: O`qituvchi, 1990.-140 b.

28. To`xliev.N va boshqalar. Ishbilarmonlar lug`ati.–T.: Qomuslar bosh tahrryati, 1993.-111 b.

29. Temur tuzuklar. (Forschadan A. Sog`uniy va X.Karomatov tarjimasi).–T.: /./ulom, 1991.-110 b.

30. Tolipov O`. va boshqalar. Kasbiy pedagogika.-T.: TDIU 2001. –87 b.

31. Umarova X. «Boshlang`ich ta’limda iqtisodiy bilimlarni o`rganishga yo`naltirlgan moduli texnologiyalarning didaktik asoslar. Avt.-T.: 2006.–25 b.

32. Xafizova N.X. Boshlang`ich sinf o`quvchilarda kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantirsh texnologiyasi.13.00.01 – Pedagogika tarxi va nazaryasi Pedagogika fanlar nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertasiya avtoreferati. T. 2011. 21 b.

33. Xudoyqulov X.J. Boshlang`ich sinf o`quvchilarda iqtisodiy tarbiyaga oid tushunchalarni shakllantirshning nazary va amaliy asoslar. Avt.-T.: 2005. -28 b.

34. Xudoyqulov X.J. SHarq mutafakkirlar iqtisod odobi haqida.-T.: TDAI. 2005.-100 b.

35. Xasanov A., Mirzaho`jaev. S. Oilada tejamkorlik sirlar. - T.: O`qituvchi, 1999.-95 b.

36. Xasanov S. Mutaffakirlar mehnat tarbiyasi haqida,-T.: O`qituvchi, 1993.-144 b.

37. Xasanboev J., Turopova M., Xasanboeva O. Ma’naviy–ahloqiy tarbiya asoslar.-T.: /./ulom. 2000.-110 b

38. YUsuf Xos Xojib. Qutadg`u bilig.-T.: O`zbekiston. 1991. - 62 b.

39. O`zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.-T.: Davlat ilmiy nashryoti, 2003, 5-jild, -704 b.

40. O`zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.-T.: Davlat ilmiy nashryoti, 2004, 8-jild,-704 b.

41. G`oziev E. Mamedov K. Kasb psixologiyasi.-T.:O`zMU, 2003. -156 b.

42. YUsupova F.I. O`quvchilar individual tayyorgarligini amalga oshirshning pedagogik-psixologik jihatlar. // Xalq ta'limi. 2005. №5. – 90-93-b.